

Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1859.

ΤΟΜΟΣ Ι.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 227.

ΛΟΓΟΣ

Του ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβευος τῆς Ἀγγλίας
Sir Ἐρρίκου Βούλουερ, ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν
 ἐποψὴν ἐξεταζόμενος (*).

—οοο—

Ὁ λόγος οὗτος ἐξεφωνήθη τῇ 12/24 Μαΐου ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ συμποσίου, ὅπερ ἔδωκεν ὁ πρέσβυς, κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τῶν γενεθλίων τῆς Μεγαλειοτάτης Βασιλείσσης τῆς Ἀγγλίας, εἰς ἀπαντας τοὺς ὁμογενεῖς αὐτοῦ. Προσημαζόμενος ὁ πρέσβυς ἐδεβαίωσε τοὺς συνδαιτυμόνας, ὅτι δὲν θέλει παύ-

σει ἀγρυπνῶν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῶν, καὶ ἐπήνεσε τοὺς διαφόρους τῆς πρεσβείας ὑπαλλήλους διὰ τὴν ικανότητά αὐτῶν, καὶ κήχαρίστησεν αὐτοὺς διὰ τὸν ζῆλον ὃν καταβάλλουσι περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν υποθέσεων. Μετὰ δὲ ταῦτα, ρίψας ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς χώρας, ἧς αἱ καλλοναὶ καὶ αἱ χάριτες ἀποκαλύπτονται καθ' ἑκάστην πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἀνεκάλεσε διὰ βραχέων τὰ ἱστορικά ὀνόματα τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν λαῶν ὅσοι, ἐπελθόντες ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, ἀπεθύμασαν ἄλλοτε τὰ αὐτὰ ἐξαισία αὐτῆς θεάματα τὸν Πέρσην, τὸν Δαρειὸν, τὸν στρατιώτην τῆς Λακεδαιμόνος, τὸν πολίτην τῶν Ἀθηνῶν, τοὺς Νορμαννοὺς ἰπποτάς, τὸν εὐπατρίδην Ἐνεστόν καὶ τὸν Γενοναῖον ἔμπορον, μέχρις οὗ πρὸ 406 ἐνικυτῶν ἢ γενεᾶ τῶν Ὀσμανλίδων, καταχλοῦσα τὰς σημαίας τῆς ἀνατολικῆς Ρώμης, ἔστησε τὸ σῆμα τῆς ἡμισελήνου ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνταῦθα δὲ, ἐξηγήσας τὴν πτώσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους προχείρως διὰ τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, ἐπέφερεν ὅτι, ἂν ἐπῆρχετο ποτε ἡμέρα καθ' ἣν ὁ Μουσουλμάνος ἤθελε καταντήσει οἷος ἦν ὁ Ἕλλην ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Λουουράτι, εἰ ἀπόγονοι τοῦ Μωάμεθ Β' ἤθελον ἀποβάλλει ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν τὰ σκῆπτρα, ὅπως ἀπέβαλον αὐτὰ οἱ τῶν Καισάρων ἀπόγονοι. Τὸ δὲ γεγονός τοῦτο, εἴαν ποτε συμβῆ, καὶ αἱ περιστάσεις ὑφ' ὧν ἤθελε συνοδευθῆ, θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ πρέσβευος τῆς Ἀγγλίας ὡς ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, οὐ μόνον διότι οἱ Ὀθωμανοὶ ἀ-

(*) ΣΗΜ. ΤΗΣ ΔΙΕΥΘ. Τὴν ἀνωτέρω μελέτην ἐγραψεν ἐκ τοῦ προχέου ὁ ἡμῶν συναδέλφος Κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος καὶ ἐξέδοτο διὰ τοῦ "Ἐλλ. η. ν. ο. ς, σπουδαίων ὅσα παράβολα καὶ ἀπρόλογα εἶπε συμποσίου περὶ τῆς ἀρχαιότητος ἡμῶν ἱστορίας ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Κ. Βούλουερ. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ λόγοι τοῦ ἐντίμου πρέσβευος, ὡς ἐφημερίδις τῶν ἐν Ἀθῆναις ἐκδομένων, συμπάθειαν πρέπουσα πρὸς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν, εἶπε γὰρ ὅτι « μ' ὄλον τὸν σοβαρὸν χαρακτῆρα ὃν περιδιέθηται ὁ λόγος οὗτος, ζητοῦμεν πληροφορίας περὶ τῆς ὕψους καθ' ἣν ἐξερρινῆθη, ἂν δηλαδὴ μετὰ τὸ πρῶτον ποστῆριον ἢ εἰς τὸ τέλος τοῦ γενομένου. » Εὐχῆς ἔργον ἦτο εἴαν ἡ μελέτη ἦν δημοσιεύομεν μεταφράζομεν καὶ γαλλιστί· διότι τὰς κατὰ τοῦ ἡμετέρου ἴθους ἀπαρχαιωθείσας γνώμας τῶν ξένων πρέπει νὰ πολυμύσωμεν ἡμεῖς αὐτοὶ δι' ἱστορικῶν ἀποδείξεων, καὶ τοιοῦτων χάριτι θεῶν Ἕλλησιν δὲν ἔχομεν.

νεδείχθησαν ἐν πολέμῳ τε καὶ ἐν εἰρήνῃ πιστοὶ σύμμαχοι καὶ φίλοι τοῦ Βρετανικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ πτώσις τῆς Τουρκίας δὲν δύναται νὰ ἐνεργηθῆ εἰμῆ, ἢ διὰ ξενικῆς κατακτήσεως, πολεμίας εἰς τὰ τῆς Ἀγγλίας συμφέροντα, ἢ δι' ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας καὶ ἀναρχίας, πολεμίας εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Κόσμου. Καὶ ἵνα ἀποδείξῃ τὴν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ τοῦτον ὁ πρέσβυς, ἀπὸ ὑπὲρ τὸν τούτους κινδύνους τῆς ῥωσσικῆς κατακτήσεως, τοὺς κινδύνους τῆς γαλλικῆς κατακτήσεως, ἐρχόμενος εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, διέλαβε περὶ αὐτῆς ἐπὶ λέξεως τάδε:

«Νεώτατος ὢν ἔτι, ὑπῆρξα φιλέλληνα θερμὸς· διότι ἕνας ἀνθρώπου καρδία εἰς οἰανδήποτε ἡλικίαν δύναται νὰ ἀναδειχθῆ ψυχρὰ καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὴν περιφανῆ ἐκείνην φυλὴν, ἧς ἡ μεγαλοφυΐα, ὡς τὸ αἶμα τὸ ζωοποιόν, παρήγαγεν εἰς τὸ εἶναι τὴν φιλολογίαν ἡμῶν καὶ τοὺς νόμους ἡμῶν; Ἀλλ' ἄμωσ οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ ἀκμῇ, ἀνεδείχθησαν μὲν ἔξοχοι ὡς πολῖται μικρῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν, καὶ γενναῖοι, καὶ συνετοί, καὶ εὐγλωττοί, οὐδέποτε ὅμως ἔσχον τὸ τῶν Ρωμαίων προτέρημα τοῦ δημιουργεῖν καὶ κυβερνεῖν κράτη μεγάλα. Ἡ ἰσχυροτέρα καὶ ἐνδοξοτέρα τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν δὲν εἶχε τὴν ἔκτασιν μιᾶς τουρκικῆς ἐπαρχίας, καὶ ἔπασεν ἐν ἀκαρεῖ σχεδόν, ἅμα προσβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ πρώτου εὐρωπαϊκοῦ μονάρχου, ὅστις ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτῆς συνεπαγόμενος στρατὸν ἰσχυρόν. Φοβοῦμαι, Κύριοι, ὅτι σήμερον ὑπάρχουσι πολλοὶ Φίλιπποι καὶ φροβερῶτεροι τοῦ Μακεδόνα ἐκείνου· ὥστε ἡ ἰδέα τοῦ νὰ ἀντικατασταθῇ ἀντὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ὀθμάνου ἡ τοῦ Ὀθωνος δυναστεία, δέον νὰ μείνη κατὰ μέρος ὡς ἀπλῆ χίμαιρα.

«Θέλωμεν ἤδη υποθέσει ὅτι, ἐκλιπόντος τοῦ Τούρκου ἀπὸ τῶν χωρῶν ἀς κυβερνεῖ, δύναται φυλῆ τις ἑτέρα, ἐν αὐταῖς ταῦταις ταῖς χώραις ζωσα, νὰ τὸν ἀναπληρώσῃ; Ἀποὶ ποικίλων δοξασιῶν καὶ καταγωγῆς ποικίλης· ἴσως ἂν γὰρ συνενωθῆ ποτε εὐχαριστῶς ἵνα συγκροτήσωσιν ἐθνότητα συμπαγῆ καὶ εὐδαίμονα; Ἐρωτήσατε τὸν καθολικὸν τῆς Βοσνίας, ἐάν συναίνῃ νὰ κυβερνηθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· ἐρωτήσατε τὸν Ἕλληνα τῆς Συρίας ἐάν θέλῃ νὰ κυβερνηθῆ ὑπὸ τῶν καθολικῶν. Οἰαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡναι ἢ ἀπέχθεια ἢ ἔχουσι πρὸς τοὺς Τούρκους, οἱ λαοὶ οὗτοι μισοῦνται ἔτι μᾶλλον ἀμοιβαίως, ἢ δὲ θέσις τοῦ Τούρκου μεταξὺ αὐτῶν ἠμοιάζει πολὺ τὴν τοῦ ἀστυνομικοῦ φύλακος θέσιν, ὑπαλλήλου δηλαδὴ, ὅστις δὲν ἀγαπάται μὲν ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, εἶναι χρησιμώτατος.»

Ὅτω δὲ παραστήσας τὴν διατήρησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὡς ἀπαραίτητον, ὁ πρέσβυς ἐπιχειρεῖ τὴν ἐξέτασιν τῶν ὄσα ἐγένοντο ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς τοῦ κράτους τούτου μεταρρυθμίσεως. Καὶ ἐνταῦθα παρατηρεῖ, ὅτι θεωροῦντες τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν μεγάλων κοινωνικῶν μεταβολῶν, περιπίπτομεν πολλάκις εἰς τὴν πλάνην τοῦ νὰ νομίζωμεν ὅτι

τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν αἱ περιπέτειαι δεῖν νὰ ἐπέρχονται ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ αἱ τοῦ βίου τοῦ κατ' ἴδιον ἀνθρώπου μεταβολαί. Τριάκοντα ἔτη φέρουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς κοιτίδος εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας, καὶ μετὰ τριάκοντα ἕτερα ἔτη κροῦθαι τὰς πόδας τοῦ τάφου· ἀλλὰ τί εἶναι τριάκοντα ἔτη ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν; Ρίψωμεν, ἐπιλέγει ὁ πρέσβυς, ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν ἱστορίας. Τίς ἐστὶν ἡ μεγάλη μεταρρυθμισὶς ἡ ὠριμάσασα παρ' ἡμῖν ἐντὸς τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν; Ἡ περὶ τῆς βουλευτικῆς μεταρρυθμίσεως πρότασις τοῦ Κυρίου Πητ ἐγένετο κατὰ πρῶτον τῷ 1782· μόλις δὲ τῷ 1832 ἐπραγματιώθη ἐπὶ τῆς ὑπουργείας τοῦ λόρδου Γρέυ, καὶ πάλιν δὲν δύναμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ ζήτημα ἐλύθη ὀριστικῶς. Ἐπίσης τῷ 1782 ἐκινήθη κατὰ πρῶτον τὸ ζήτημα τῆς τῶν καθολικῶν χειραφετήσεως ὑπὸ τῶν ἐθελοντῶν τῆς Ἰρλανδίας· τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν λύσιν ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ στέμματος ὑπεσχεθῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐψηφίσθη ἡ τῆς Ἰρλανδίας μετὰ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἐνωσις, δὲν ἐλύθη εἰμῆ τριάκοντα ἔτη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Δουκῆς Οὐελινγκτόνος καὶ τοῦ Σίρ Ροβέρτου Πηλ· καὶ ἄχρις ὧρας ὑπάρχουσι πολλοὶ οἱ φρονοῦντες, ὅτι αἱ ἀξιώσεις τῶν καθολικῶν δὲν ἐθεραπεύθησαν ἔτι ἐντελῶς. Ὁ πρέσβυς ἐξακολουθεῖ οὕτως ἀνακαλῶν πολλὰ τῆς συγχρόνου ἱστορίας γεγονότα, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνακραγεῖ· φανώμεν λοιπὸν δίκαιοι πρὸς τὴν Τουρκίαν· μὴ ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτῆς νὰ ἐγεῖρη εἰς δύο ἢ τρία ἔτη ὅ,τι οἱ μᾶλλον πεφωτισμένοι τῆς Εὐρώπης λαοὶ δὲν ἠδυνήθησαν εἰμῆ ἐντὸς τριῶν εἰκοσιπενταετηρίδων νὰ οἰκοδομηθῶσιν. Εὐκόλον εἶναι νὰ γράφωμεν νόμοι διὰ καλάμου, μελάνης καὶ χάρτου· ἐντὸς μιᾶς ὥρας εἰμποροῦν, νὰ συνταχθῶσιν ἑκατὸν τοιαῦται διατάξεις· ἀλλὰ τὰ ἦδη, αἱ ἔξεις, αἱ παραδόσεις ἀπ' ὧν ἐξαρτᾶται, ὡς πᾶς Ἀγγλος γινώσκει, ἢ τῶν νόμων ἐκτελέσει, εἶναι ἔργον τοῦ χρόνου καὶ μόνου τοῦ χρόνου. Αἱ μεγάλα ἄρχαι, ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνακηρύσσονται, δέον νὰ θεωρῶνται ὡς φάροι τινα, πρὸς τοὺς ὁποίους χρεῖα τὸ σάκφος τῆς πολιτείας γὰρ διευθύνεται μετὰ καρτερίας καὶ πίστεως, οὐχὶ ὡς λιμένες ὅπου ἡμπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ διὰ μιᾶς καὶ νὰ προσδεθῆ. Ἐνταῦθα ὁ πρέσβυς ἐνθυμίζει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν ἦτον ὁ Ὀθωμανικὸς στρατὸς πρὸ τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν, καὶ βεβαίως ὅτι τὴν σήμερον τὸ ἡμισυ τοῦ στρατοῦ τούτου, ἦτοι ὀγδοήκοντα περίπου χιλιάδες ἄνδρες, δύναται δικαίως νὰ παραβληθῶσι κατὰ πολλὰ πρὸς τοὺς καλιτέρους εὐρωπαϊκούς στρατοὺς· βεβαίως ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, ὅστις πρὸ τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν κατεστράφη διὰ γεγονότος φέροντος ἔτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ἐπίθετον τοῦ δυσαρέστου (untoward), σήμερον δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπέχων, μετὰ τὴν Γαλλίαν, τὴν πρώτην ἐν τῷ Μεσογείῳ τάξιν· βεβαίως ὅτι ἀνάλογος ἀλλοίωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν· ὅτι ἄλλοτε μὲν ἐπεκράτει ἐν Τουρκίᾳ τὸ μονοπώλιον καὶ τὸ αὐθαίρετον, ἢ δὲ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀσφάλεια· ὅτι σήμερον ἡ

ζωή, ἡ περιουσία καὶ ὁ χαρακτῆρ παντὸς ὑπὸ κέρου ὀθωμανοῦ, Χριστιανοῦ καὶ Τούρκου, οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ νόμου ἐξασφαλίζονται, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς ὑπάρχουσι ἐν σκέπῃ πάσης προσβολῆς. Πρὸ τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν, λέγει, χριστιανὸς δὲν ἠδύνατο νὰ μαρτυρήσῃ ἐνώπιον δικαστηρίου, σήμερον δὲ χριστιανοὶ δικάζουσι Τούρκους· πρὸ τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν βραγιάς δὲν ἠδύνατο νὰ ἱππεύσῃ ἀκινδύνως· τίς δ' ἔχει σήμερον τοὺς ὠραιοτέρους ἵππους; Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι βραγιάδες. Πρὸ τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν ὁ οἶκος τοῦ βραγιά δὲν εἰμποροῦσε νὰ βαρῆ εἰμῆ δι' ὠραιομένου τινός χρώματος, καὶ ἔπρεπε ἢ ἐπιφάνεια αὐτοῦ νὰ ᾖναι ἐλεεινὴ ἵνα μὴ ἐλύσῃ τὴν προσοχὴν. Ἰδέτε σήμερον τὰ γυαλιὰ, τὰ ὁποῖα τινὲς τῶν βραγιάδων ἔχουσι παρὰ τὸν Βόσפורον, ἰδέτε τὰ πολυτελῆ μέγαλα, ἅτινα οἰκοδομοῦσιν εἰς Πέραν. Παραβάλετε τὸν ὑπουργὸν τῆς Πύλης οἷος ἦν πρὸ τριᾶκοντα ἑνιαυτῶν καὶ οἷος ἐστί σήμερον. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἦμην γραμματεὺς πρεσβείας, ἐγνώρισα ὑπουργὸν περίφημον, ὃν ἐπεσκεπτόμεν πολλὰκις· ὁ ὑπουργὸς οὗτος συνεθίξε νὰ με δεικνύη τὸν μάγειρον αὐτοῦ ἵνα ἀποδείξῃ, ὅτι ὅσο μικρὸς ἂν ᾖ τὸν αὐτὸς (ὁ ὑπουργὸς), ὁ μάγειρός του ἦτο κατὰ δύο δακτύλους καὶ τούτου βραγιότερος· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ ὑπουργὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτον ἀνθρώπος τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας. Ἐκ δὲ τῶν σημερινῶν ὑπουργῶν, καθάπερ βεβαίως ὁ πρέσβυς πολλοὶ ἠδύνατο ἐντίμως νὰ παρακαθήσων εἰς τὰ συμβούλια παντός εὐρωπαϊκοῦ κράτους. Μετὰ πολλὰ δὲ τοιαῦτα ἐγκώμια τῶν ὑπουργῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Σουλτάνου, ὁ πρέσβυς ὁμολογεῖ, ὅτι πολλὰ εἰσέτι εἰσὶ τὰ πρακτέα καὶ ἐν τῷ στρατῷ, καὶ ἐν τῷ ναυτικῷ, καὶ ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἐμπορίᾳ· ὅτι παλαιὰ καταχρήσεις δέον νὰ ἐπαναρθωθῶσι, καὶ ὅτι ἰδίως τὰ οικονομικὰ τῆς Τουρκίας εὐρίσκονται εἰς δυσάρεστον κατάστασιν. Ἀπαριθμήσας δὲ τὰ αἴτια τῆς οικονομικῆς δυσγερίας καὶ υποδείξας τὴν θεραπείαν, συνίστησι μάλιστα τὴν ἐφαρμογὴν τῆς τοῦ Πέτρου τοῦ μεγάλου πολιτικῆς. Ὁ ἀναμεμφωτῆς τῆς Ρωσσίας ὠφελήθη μεγάλως ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ στοιχείου, τοῦτο δὲ ὀφείλει νὰ πράξῃ καὶ ἡ Τουρκία μετὰ πάσης πεποιθήσεως, μεταχειριζομένη οὐχὶ ἐκείνους οἵτινες ἐργάζονται εἰς τὴν Ανατολίαν διότι δὲν ἔχουν τίποτε νὰ πράξωσιν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν πατρίδας, ἀλλὰ ἐκείνους ὅσους συνιστῶσι τὰ προηγούμενα αὐτῶν καὶ ἀκαθῆς ἱκανότης.

Τελευταίον ὁ Σίρ Ἑβρίκος Βούλουερ ὠμίλησε, φυσικῶ τῷ λόγῳ, καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς κρίσεως εἰς ἣν εὐρίσκατο ἡ Εὐρώπη, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεφωνεῖτο ὁ λόγος. Ἐντελῆς οὐδετερότης, ἰδοὺ, εἶπεν ἡ διαγωγὴ ἣν ὀφείλει ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ Τουρκία· καὶ ὁ βῆτωρ ἐφαρμόζει εἰς αὐτὴν τὴν συμβουλὴν, ἣν γέρων εὐπατριῆς ἐδωκεν αὐτῷ κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς χρόνους τῆς πρώτης παιδικῆς σχολείου. Ἐἵπεγε, τῷ εἶπεν, ὅσον ἐνεστί τοῦ νὰ ἀναμιγνύσασαι εἰς τὰς ἐριδας· ἀλλ' ὅταν ἀναγκασθῆς

νὰ λάβῃ μέρος εἰς αὐτάς, κτυπήσου γενναίως. Ὁ πρέσβυς ἔχει πληρεστάτην πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ τε αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ τῆς Ρωσσίας αὐτοκράτορος, αἵτινες ἀμφότεροι ἐγκυβήθησαν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ θέλουσι διατηρήσει αὐτὴν· ἀλλ' ὁ πρέσβυς ἔχει καὶ ἄλλην ἀφορμὴν πεποιθήσεως, τὴν ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἐκπηγάζουσαν. Ἡ Ἀγγλία, λέγει, τρεῖς τὴν αὐστηροτέραν οὐδετερότητα, ὅπως καὶ ἡ Τουρκία· ὥστε ἀμφότεραι αἱ χώραι εἰσὶν ἠνωμέναι διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν πολιτικῆς, ὅπως καὶ διὰ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος· ἀλλ' ἐὰν ἡ Ἀγγλία θέλει ἀναγκασθῆ, ὃ μὴ γένοιτο, νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν σύγκρουσιν ταύτην, ἤθελε πράξει τοῦτο ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἰδέας προσωπικῆς φιλοδοξίας, καὶ φερομένη μόνον ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἣν ἡ σύνεσις καὶ ἡ δικαιοσύνη ἤθελον ἐπιβάλλει αὐτῇ, τοῦ νὰ περιορίσῃ, ἢ νὰ κανονίσῃ τὴν παράλογον τῶν ἄλλων φιλοδοξίαν.

Τοιοῦτος ἐν περιλήψει ὁ λόγος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβέως τῆς Ἀγγλίας. Ἐὰν ἐγράφομεν διὰ τοὺς ξένους, ἠέλομεν πρὸ πάντων ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἀντίφασιν τὴν ἐπικρατοῦσαν, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι περὶ τοῦ χρόνου τοῦ ἀναγκαίου εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν ἐθνῶν, μεταξύ τοῦ Σίρ Ἑβρίκου Βούλουερ καὶ τοῦ Λόρδου Πάλμερστον. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὁσᾶκις περὶ τῆς Ἑλλάδος ὠμίλησεν, ἠρόρησε πάντοτε, διὰ τὴν ἐντὸς τῶν τριᾶκοντα τῆς αὐτονομίας ἡμῶν ἑνιαυτῶν, δὲν περιήλωμεν διὰ μιᾶς εἰς τὴν κατάστασιν τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, ἐνῷ ὁ πρέσβυς ὁμολογεῖ, ὅτι ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν περίοδος τριακονταετῆς εἶναι βραχύτατον χρόνον διάστημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου οὐδ' ἐν Ἀγγλίᾳ αὐτῇ κατωρθώθη νὰ πραγματοποιηθῶσι σπουδαῖα μεταρρυθμίσεις. Ἐὰν πρὸς τοὺς ξένους ἐγράφομεν, ἠέλομεν ἐπιχειρήσαι νὰ ἀποδείξωμεν, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦτον εὐκολώτατον, ὅτι ὅσα εἶπεν ὁ πρέσβυς περὶ τῆς καταργήσεως τοῦ μονοπωλίου καὶ τοῦ αὐθαίρετου, περὶ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀσφαλείας ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει, καὶ περὶ τῆς τῶν χριστιανῶν ἰσοπολιτείας, εἶναι χίμαιραι ἀπλαῖ, ἅμα ἐξέλη τις τῶν δύο ἢ τριῶν τοῦ κράτους ἐκείνου πόλεων, ἐν οἷς αἱ ξένοι πρεσβεῖται καὶ τὰ ξένα προξενεῖα κατορθοῦσι μέχρι τινός, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ κόπου, τὴν περιστολὴν τῶν ἀδιορθώτων ἔξων τῆς τουρκικῆς τυραννίας. Ἀλλὰ, πρὸς Ἕλληνας φέροντες τὸν λόγον, πρὸς Ἕλληνας τῶν ὁποίων οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς δὲν παύουσι πάσωντες τὰ πάνθηνα ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Συρίᾳ, ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀπανταχοῦ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἤθελεν εἶναι μάταιον νὰ ἀπαριθμῶμεν τὰς ἀπείρους περιστάσεις, καθ' ἃς καθ' ἐκάστην παραβιάζονται ἀπασαὶ αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Χατὶ-Χουμαγιούν τῆς 6/18 Φεβρουαρίου 1856. Πεπεισμεθα δὲ ὅτι καὶ ἐν Εὐρώπῃ ὀλίγιστοι ἤδη ὑπάρχουσι ἄνθρωποι, οἱ δυνάμενοι

ἃ πιστεύωσιν εἰς τὴν λαμπρὰν ἐκείνην εἰκόνα τῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καταστάσεως, ὀλίγοι οἱ μὴ ἔχοντες τὴν ἀνάδρανον πεποιθήσιν, ὅτι τὸ κράτος τοῦτο εἶναι ἀδύνατον πλέον νὰ συντηρηθῇ. Ὅθεν τὸ καθ' ἡμᾶς θέλομεν περιορισθῆ νὰ ἐξετάσωμεν τὸν λόγον τοῦ Σὶρ Ἑρρίκου Βούλουερ ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἔμφασιν· διότι αὕτη εἶναι, νομίζομεν, τὸ κυριώτερον, τὸ σπουδαιότερον τοῦ λόγου τούτου μέρος.

Γώννι, ὁ μετ' ἐπιστάσις μελετήσας τὰ ὑπὸ τοῦ πρέσβειος ῥηθέντα, ἐννεύει ἐπὶ τέλους, ὅτι ὅσα εἶπεν οὗτος περὶ τῶν ἐπιχειρήσεων δῆθεν βελτιώσεων εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, οὐδὲν ἄλλο εἰναι εἰμὴ ἢ ἀπλὰ φιλοφρονήσεις πρὸς τὴν κυβέρνησιν, παρ' ἣ ὁ ἀγορεύων πρέσβυς διατελεῖ, ἢ βεβιασμένα ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήσιν τοῦ θέματος, ὅτι τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἀνάγκη ἐξ ἀπαντος νὰ διατηρηθῇ. Τοῦτο εἶναι ἡ κυρία τοῦ ἔργου λόγου βάσις· ἀνάγκη ἐξ ἀπαντος τὸ ὀθωμανικὸν κράτος νὰ διατηρηθῇ! Καὶ διατί; διότι ἡ πτώσις αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ εἰμὴ, ἢ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς κατακτῆσεως, ἢ δι' ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας καὶ ἀναρχίας· οἱ χριστιανοὶ, καὶ ἰδίως οἱ Ἕλληνες, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους τούτου, διότι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἀνεδείχθη ἀείποτε ἀνεπιτηδεύα ἐξ τὸ νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ κυβερνήσῃ κράτη μεγάλα. Ἴδου, ἐπαναλαμβάνομεν, τὸ σπουδαιότερον τοῦ λόγου ἐκείνου μέρος, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν φιλοτιμίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῶν πνευμάτων πρὸς τὴν ἀληθῆ λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος. Τοῦτου δ' ἐνεκα καθῆκόν ἡμῶν ἐνομίσαμεν νὰ ἐρευνήσωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων μέχρι τίνος ἔχονται ἀληθείας τὰ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀνεκανότητας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπὸ τοῦ Σὶρ Ἑρρίκου Βούλουερ πρεσβεύθεντα.

Οἱ Ἕλληνες, κατὰ τὸν πολιτικὸν τοῦτον ἀνδρα, οὐδέποτε ἔσχον τὸ τῶν Ῥωμαίων προτέρημα τοῦ δημιουργεῖν καὶ κυβερνᾶν κράτη μεγάλα. Ἡ ἰσχυροτέρα καὶ ἐνδοξότερα τῶν ἑλληνικῶν πολιτείῶν δὲν εἶχε τὴν ἐκτασιν μιᾶς τουρκικῆς ἐπαρχίας, καὶ ἔπασεν ἅμα προσβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ πρώτου εὐρωπαϊοῦ μονάρχου, ὅστις ἐπῆλθε καθ' αὐτῆς συνεπαγόμενος στρατὸν ἰσχυρόν.

Ὁ Σὶρ Ἑρρίκος αἰνίττεται ἐνταῦθα προδήλως τὴν τῶν Ἀθηνῶν πολιτείαν. Ἀλλὰ πρωτοφανῆ ὅμως ἐκφέρει δόξασιν ἀξίων, ὅτι ἡ πολιτεία αὕτη, οὐδ' ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς, δὲν εἶχε τὴν ἐκτασιν μιᾶς τουρκικῆς ἐπαρχίας. Καὶ ἂν κατὰ γράμμα δὲν λάθωμεν τὸ παρὰ τοῦ Ἀριστοφάνους λεγόμενον, ὅτι γίλιζι ἐτέλουν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦτο πόλεις, εἰς τοὺς σωζόμενους ἐν τῇ ἀκροπόλει φορολογικοὺς καταλόγους ἀναφέρονται ὀνομαστί 281 ὑποτελεῖς πόλεις. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ κατάλογοι ἐκεῖνοι δὲν εἶναι πλήρεις· πολλὰ ὑπὸ τοῦ Θεουκιδίδου μνημονεύονται χωρὰ ὡς τελοῦσαι φόρον εἰς τὰς Ἀθήνας, οὐδ' ὅμως ἀπαντῶνται ἐπὶ τῶν τῆς ἀκροπόλεως λίθων, οἷον ὁ Ἰεωπόδος, ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεραλληνία, ἡ Ζά-

κυνθος, τὰ Κύθηρα καὶ ἄλλαι· σημειωτέον πρὸς τοῦτους, ὅτι ἱκανὰ ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῶν πινάκων ὅπως παρερβαρμένα ὀνόματα, τὰ ὅποια δὲν περιλήφθησαν εἰς τὸν προπαρατεθέντα ἀριθμὸν· ὡστε, ἂν συνδυάζωμεν τὰ ἀναμφισβητήτως γνωστὰ γεγονότα, πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁσπὴν δήποτε καὶ ἂν ἐπιτρέψωμεν εἰς τὸν ποικιλτὴν ὑπερβολήν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραδεχθῶμεν πόλεις ὑποτελεῖς φέρων εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὀλιγοτέρας τῶν 500. Ἐν γένει δὲ αἱ Ἀθηναίαι, τὸ μὲν πλεῖστον λόγῳ κυριαρχίας, ἐν μέρει δὲ καὶ ὁμοσπονδίας λόγῳ, εἶχον ὑπ' ἐκτὸς τὴν Αἰγίον, τὴν Εὐβοίαν, τὰς Κυκλάδας ὅλας, ἐξαιρέσει τῆς Μήλου καὶ τῆς Θήρας, τὰς παρὰ τὴν μεσημβρινὴν περὶ τὴν τῆς Θράκης πόλεις καὶ νήσους, τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, παρὰ τὴν Προποντίδα, παρὰ τὸν Ὀρκετικὸν Βόσπορον καὶ τινὰς παρὰ τὸν Πόντον πόλεις· τὰς μεγάλας καὶ λαμπρὰς παραλίους πόλεις καὶ νήσους τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίως τὴν Χίον, τὴν Σάμον, τὴν Ῥόδον, τὴν Λέσβον, καὶ τινὰς πόλεις τῆς Λυκίας· τὴν Βοιωτίαν ὅλην, τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, τὴν Ναύπακτον, τὴν Κεραλληνίαν, τὴν Ζάκυνθον, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην Ἑλλάδα τοὺς Θουρίους· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, αἱ Ἀθηναίαι ἔσχον ὑπ' ἐκτὸς ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ὑπὲρ τὰ 40 ἑκατομμύρια ψυχῶν, τὸ δὲ κράτος τοῦτο, τὸ ὅποιον, καὶ καθ' αὐτὴν τὴν ἐκτασιν καὶ τὸν πληθυσμὸν αὐτοῦ, εἶναι γελοῖον νὰ παραβάλληται πρὸς μιὰν τουρκικὴν ἐπαρχίαν, λόγῳ τῶν ἠθικῶν καὶ αὐτῶν τῶν ὕλικῶν αὐτοῦ πόρων, ὑπῆρξεν ἀνώτερον ἴσως τοῦ ὅλου ὀθωμανικοῦ κράτους, διότι, εἴνα πάντα τὰ λοιπὰ παραλίπωμα, αἱ ναυτικαὶ καὶ πεζικαὶ δυνάμεις ἂς αἱ Ἀθηναίαι ἐξέπεμψαν ἐπὶ Συρκούσας, ἦσαν βεβαίως ἐνάμιλλοι τῶν ἐξοπλισμῶν ὅσους παρεσκεύαζεν ἡ Τουρκία ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως αὐτῆς οὐσα.

Τὸ δὲ κράτος ἐκεῖνο ἐδημιουργήθη μετὰ ἐξαιρέτου τέχνης καὶ ἐπιτηδεϊότητος, ἦν ἐθαύμασαν ἄπαντες οἱ ἱστορικοὶ, συγκροτηθὲν ἀπὸ πόλεων τὸ μὲν πρῶτον συμμάχων, μετ' ὀλίγον ὁμοσπόνδων, ἔπειτα τὸ πλεῖστον ὑποτελῶν, καὶ τελευταῖον ὑπηκόων, καὶ εἰσαγαγόν τὴν ἐνότητά καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐντὸς κόσμου ἥμισυ πρὸς τοῦτο πεφυκότος καὶ παρεσκευασμένου. Εἰςέρομεν ὅτι αὐτὸ δὴ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἐν τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἡγεμονίας ἐκείνης, καὶ ὅτι αἱ Ἀθηναίαι κατηγορήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἀντιπάλων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἱστορικῶν νεωτέρων, ὅτι δὲν ἐφρόντισαν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ὁμοσπονδίαν αὐτῶν διὰ κοινῆς τινος συμφέροντος καὶ κοινῆς πολιτείας, προτιμησάσαι νὰ κυριαρχήσωσιν αὐτῆς καὶ νὰ μεταχειρισθῶσι τοὺς πάλαι συμμάχους ὡς ὑπηκόους. Τὴν μομφὴν ὁμως ταύτην, ἂν ὑποτεθῇ καθ' ὅλα ἀκριβῆς, ἠδύνατο ν' ἀπευθύνωσιν οὐδὲν ἦτον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, οὐς προτείνουσιν ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῆς τέχνης τοῦ δημιουργεῖν καὶ κυβερνᾶν κράτη μεγάλα· διότι εἰς τὰς πρὸς τὴν λατινικὴν ὁμοσπονδίαν σχέσεις οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐδέχθησαν τὴν ἰσοπολιτείαν ἐκ δια-

λειμμάτων, εἰμὴ ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης, καὶ ὅτε περὶ τὸ 340 ἔτος π. X. οἱ Λατίνοι ἐτόλμησαν ν' ἀπαιτήσωσι σαφῶς τὴν συγκρότησιν ὁμοσπονδίας, καθ' ἣν τὸ ἡμισυ τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἀρχῶν ἔθελον ἐκ Λατίνων σύγκειται, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπάντησαν, ὡς γνωστὸν, διὰ τῆς μεγάλης περὶ Οὐεσσούιον νίκης, μετ' ἣν ἡ ὁμοσπονδία ἀρδην κατηργήθη, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι μετεχειρίσθησαν τοὺς Λατίνους, ἐκτός τινων ἐξαιρέσεων, ὡς ἀπλοῦς ὑπηκόους.

Ἄλλ' ἂν αἱ Ἀθηναίαι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς συμμάχους καὶ τοὺς ὑπηκόους τὴν ἰσοπολιτείαν, καθιέρωσαν ὅμως θεσμὸν τινα, δι' οὗ ὅσον ἐνεστὶν ἐξησφαλίζετο ἡ τύχη τῶν πόλεων αἵτινες ἐτέλουν ὑπ' αὐτάς, κατὰ τῶν καταχρήσεων ὅσας ἠδύνατο νὰ πράττωσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἴτε ὡς δημοσίοι λειτουργοὶ, εἴτε ὡς ἰδιώται παρ' αὐτοῖς διατελοῦντες. Αἱ κατὰ τῶν καταχρήσεων τούτων ἐγγλήσεις ἐφέροντο ἐνώπιον τῶν πολυκρίμων καὶ ἀνεξαρτήτων δικαστηρίων τῆς πρωτεύουσος· ῥητὰς δ' ἔχομεν μαρτυρίας ὅτι πολλάκις ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τούτων οἱ Ἀθηναῖοι ἠτῶντο ὑπὸ τῶν συμμάχων· δι' ὃ δικαίως ἠδύνατο, πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀγορεύοντες, νὰ καυχῶνται ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ μετριότητι τῆς κυριαρχίας αὐτῶν, λέγοντες·

Ἐπαινέσθητε ἄλλοι, οἵτινες χρῆσάμενοι τῇ ἀνθρωπεῖ φύσει ὥστε ἐτέρων ἀρχεῖν, δικαιότεροι ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν δύναμιν γίνονται. Ἄλλους γ' ἂν οὖν οἴομεθα, τὰ ἡμέτερα λαθόντας, δεῖξαι ἂν μάλιστα εἴ τι μετριάζομεν. . . Καὶ ἐλασσόμενοι γὰρ ἐν ταῖς ἐμφυλίαις πρὸς τοὺς ἐνμάχους δίκαιος, καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐν τοῖς ὁμοίοις τόμοις ποιήσαντες τὰς κρίσεις, φιλοδικεῖν δοκοῦμεν. Καὶ οὐδεὶς σκοπεῖ αὐτῶν, τοῖς καὶ ἄλλοι που ἔχουσιν ἀρχήν, καὶ ἦσαν ἡμῶν πρὸς τοὺς ὑπηκόους μετριοὶ οὐσι, διότι τοῦτο οὐκ ὀνειδίξεται. Βιάζεσθαι γὰρ οἷς ἂν ἐξῆ, δικάζεσθαι οὐδὲν προσδέονται. Οἱ δὲ, εἰθισμένοι πρὸς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἴσου ἠμῶν, ἦν τι παρὰ τὸ μὴ οἶσθαι χρῆναι, ἢ γνώμῃ ἢ δυνάμει τῇ διὰ τὴν ἀρχὴν καὶ ὥπως οὖν ἐλασσωθῶσιν, οὐ, τοῦ πλείονος μὴ στερισκόμενοι, χάριν ἔχουσιν, ἀλλὰ τοῦ ἐνδοῦς χαλεπώτερον φέρουσιν, ἢ εἰ ἀπὸ πρώτης ἀποθέμενοι τὸν νόμον, φανερώς ἐπλεονεκτοῦμεν. Ἐκείνης δὲ οὐδ' ἂν αὐτοῖ ἀντέλεγον, ὡς οὐ χρεῶν τὸν ἦσσαν τῷ κρατοῦντι ὑποχωρεῖν. Ἀδικούμενοί τε, ὡς εἴοικεν, οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον ὀργίζονται, ἢ βιάζομενοι. Τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ ἴσου, δοκεῖ πλεονεκτεῖσθαι· τὸ δ' ἀπὸ τοῦ κρείττους, καταναγκαζέσθαι. Ὑπὸ γοῦν τοῦ Μήδου δευότερα τούτων πάσχοντες, ἠνείχοντο· ἢ δὲ ἡμέτερα ἀρχὴ χαλεπὴ δοκεῖ εἶναι· εἰκότως τὸ παρὸν γὰρ αἰ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις. Ὑμεῖς γ' οὖν, (οἱ Λακεδαιμόνιοι) εἰ καθελόντες ἡμᾶς ἀρξάμετε, τάχα ἂν τὴν εὐνοίαν, ἦν διὰ τὸ ἡμέτερον δεός εἰλήφατε, μεταβάλοιτε, εἴπερ, οἷα καὶ τότε πρὸς τὸν Μήδον δι' ὀλίγου ἠγασάμενοι ἀπεδείξατε, ὁμοία καὶ νῦν γνώσεσθε.»

Τοιαύτης εὐσεβῆτικῆς θεσμοθεσίας, ὑπὸ τοιούτων ἐγγυήσεων περιβεβλημένης, ἀνάλογόν τι δὲν δύνα-

ταί τις νὰ εὑρῇ εἰμὴ ἐν τῷ ἀγγλικῷ πολιτεύματι. Ὁ δὲ Γρότε, ὁμιλῶν περὶ αὐτῶν διηγεῖται τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν·

Ἐν ἔτει 1773 ὁ Ἀντώνιος Φαβρίγας, ἰθαγενῆς τῆς Μινόρκας, εἰσῆγαγεν ἐνώπιον τῶν ἀγγλικῶν δικαστηρίων, ἀγωγὴν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Μοστίν, τοῦ ἀγγλοῦ τῆς νήσου διοικητοῦ. Γενομένης ἀνακρίσεως, ἐπιστοποιήθη ὅτι ὁ διοικητὴς Μοστίν συνέλαβε τὸν ἐνάγοντα, ἐφυλάκισεν αὐτόν, καὶ ἀνευ δίκης αὐθαίρετως ἀπέπεμψεν εἰς Ἰσπανίαν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι καθυπέβαλεν αὐτὸν αἰτήσιν ἐπὶ ἐπανορθώσεσι ἀδικημάτων, ἦν ὁ διοικητὴς ἐθεώρησεν ἀτοπον. Ὁ δικαστὴς Γούλδ προσεκάλεσε τοὺς ἐνόρκους ν' ἀποφρανοῦσιν, ἂν ὁ κατήγορος εἶχε πολιτευθῆ εἰς τρόπον παρέχοντα τὸ εὐλογον συμπέρασμα, ὅτι ἤθελε νὰ κινήσῃ εἰς στάσιν τὴν φρουράν, ἢ οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπει, εἰμὴ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν δίκην αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἀδικημάτων, δι' ἃ παρεπονείτο. Ἐὰν πεισθῶσι περὶ τοῦ τελευταίου, τότε ὁ κατήγορος δικαιούται νὰ εἰσάξῃ τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀγωγὴν. Οἱ δ' ἐνορκοὶ ἐπεψήφισαν διὰ τῆς ἐτυμηγορίας τῶν ὑπὲρ τοῦ κατηγόρου ἀποζημιώσιν 3,000 λιρῶν στερλινῶν. Ἡ ὑπέρορκος αὕτη ἀποζημιώσιν μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην συμπάθειαν ἣν ἐκίνησαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἐνόρκων αἱ κατηγορίαι τοῦ ἐνάγοντος ὑπηκόου κατὰ τοῦ ἀγγλοῦ ἀξιοματικοῦ, οὐδ' ἀμφιβάλλω, τὸ καθ' ἐμὲ, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐπεκράτει πνεῦμα καὶ εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις δικαστήρια, τὰ ὅποια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προηροῦντο νὰ προστατεύωσι τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν κατὰ παντός ἀδικήματος τῶν Ἀθηναίων τριηραρχῶν ἢ ἐπισκόπων.

Κυριαρχία λοιπὸν ἀπύλυτος, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποφραῖσα ἐξασφάλισις τῶν ἀτομικῶν τοῦ ὑπηκόου συμφερόντων, τοιαύται ὑπῆρξαν αἱ βάσεις τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας. Ἐκ τούτων, ἢ μὲν ἐγγύησις ἦτον ὁμολογουμένως πολὺ μικροτέρα ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ, ἢ δὲ ἀρχὴ οὐδὲν ἦτον ἀπόλυτος. Διότι, τινὲς μὲν τῶν Λατίνων, καὶ ἐκ τῶν Ἰταλικῶν δὲ λεγομένων ἔθνων τινά, ἔλαβον τὸ τοῦ πολιτοῦ Ῥωμαίου δικαίωμα, πολλοὶ ὅμως, καθ' ἃ προείπομεν, καὶ Λατῖνοι καὶ Ἰταλοί, ἔτι δὲ μᾶλλον οἱ ἐξω τῆς Ἰταλίας κάτοικοι, κατήντησαν ἀπλοὶ τῆς Ῥώμης ὑπήκοοι.

Ἐὰν δὲ ἀπὸ τῶν γενικῶν τούτων ἀρχῶν μεταβῶμεν εἰς τὰ καθέκαστα τῶν τρόπων, δι' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι συνετήρουν τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν καὶ κυριαρχίαν, θέλομεν εὑρεῖν ὅτι καὶ καθ' ὅλα ταῦτα μικρὸν τῶν Ῥωμαίων ἐράνησαν ὑποδεέστεροι. Διότι διὰ στόλου μὲν ἰσχυροῦ καὶ διαρκῶς περιπλέοντος κατὰ τὰς νήσους καὶ παραλίας χώρας, συνεῖχον αὐτὰς ἀδιακόπως εἰς ὑποταγὴν, διὰ τακτικῆς δὲ φορολογίας, ὑπὸ μονίμων ὑπαλλήλων ἀπανταχοῦ ἐπὶ τούτῳ στελλομένων, ἐπεμελοῦντο τὴν ἐκτέλεσιν τῆς κυριωτάτης τῶν ὑπηκόων ὑποχρέωσεως, διὰ τῆς ὑπαγωγῆς δὲ εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις δικαστήρια τῶν σπουδαιοτέρων μεταξὺ τῶν ὑπηκόων δικῶν, καὶ ἰδίως τῶν κακοურγημάτων τῶν συνεπαγομένων τὴν τοῦ θανάτου ποινήν, συνεπύκνωσαν ἐν τῇ ἀρχούσῃ πόλει

εν των πρωτίστων κυριαρχικῶν πάσης πολιτείας δικαιωμάτων· διὰ τῆς εξαποστολῆς δὲ ὑπὸ των Ἀθηναίων εἰς πολλὰς τῶν ὑποτελών χωρῶν καὶ πόλεων οὐκ ὀλίγων κληρούχων καὶ ἀποίκων, ἀφ' ἐνὸς μὲν παρείχετο πόρος ζωῆς καὶ ἀποκατάστασις εἰς τοὺς πνευσατέρους τῶν Ἀθηναίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ καιριώτατα τοῦ κράτους σημεῖα κατελαμβάνοντο ὑπὸ φρουρῶν μονίμων καὶ ἐπιτηδείων νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς πᾶσαν αἰφνιδίαν προσβολήν, μέχρι τῆς ἀπὸ τῆς πρωτευούσης ἀφίξεως πλειότερας ἐν ἀνάγκῃ ἐπιβοήθειας.

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τῶν ἀποικίων μέτρον, διότι εἰποτε ἐπὶ τὴν καὶ ἐκχυθῆ ἡ Ῥώμη, ὡς δι' αὐτοῦ μάλιστα παγιώσασα τὸ ἀγανὲς αὐτῆς κράτος. Ἐν πρώτοις τὴν σήμερον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ θεσμοθεσία αὕτη τῶν ἀποικίων δὲν εἶναι τῶν Ῥωμαίων ἐπινοήματα, ἀλλὰ πολὺ προγενέστερον ἔθος τῶν προηγούμενων τῆς Ῥώμης ἰταλικῶν ἔθνων. Ἡ χρῆσις δὲ αὐτοῦ ἐγένετο καὶ ὑπὸ των Ἀθηναίων, ὡς προείρηται, μάλιστα ἐπὶ Περικλέους, ὅστις 4,000 μὲν πόλιτας Ἀθηναίους ἤγαγεν εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, 500 δὲ εἰς Νάξον, 250 δὲ εἰς Ἄνδρον· αἰνῆσοι Λῆμοσ, Ίμβρος, Σκυρος καὶ τῆς βορείου Ἠθιοπίας μέρος εἶχον ἐντελῶς καταληφθῆ ὑπὸ Ἀθηναίων κληρούχων καὶ πολιτῶν ὑπὸ Ἀθηναίων ἀποίκων κυρίως ἰδρῦθη ἡ μεγάλη Ἀμφίπολις, καὶ ἕτεραι οὐκ ὀλίγαι χωραὶ, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, ὑπὸ Ἀθηναίων τοιουτοτρόπως κατελήφθησαν.

Ἄπαντα ἄρα τὰ κυβερνητικὰ καὶ πολιτικὰ μέτρα, δι' ὧν ἡ Ῥώμη ἐδημιούργησε καὶ ἐκυβέρνησε τὸ μέγα αὐτῆς κράτος, ἄπαντα τὰ βλέπομεν ἐν χρήσει καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν τῇ των Ἀθηναίων ἡγεμονίᾳ. Ἴσως τινὰ ἐξ αὐτῶν, οἷον τὸ των ἀποικίων σύστημα, ἐτελειώθησαν ὡποσοῦν πλειότερον ὑπὸ των Ῥωμαίων, ἂν καί, περὶ τῆς Μακεδονικῆς ἐποχῆς ὁμιλοῦντες, θέλομεν ἰδεῖ τὸν ἐλληνισμὸν καὶ κατὰ τοῦτο βραδύτερον ὑπερβάλλοντα οὐ μόνον τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἵσως τὴν ἀγγλοσαξωνικὴν φυλὴν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως, εἰς μόνον τὴν των Ἀθηναίων ἡγεμονίαν περιοριζόμενοι σήμερον, εἶδομεν ὅτι καθ' ἑτέρὰ τινὰ εἶχεν αὕτη ἡδη ἀναδειχθῆ καχυπερέτερα τῆς Ῥώμης. Διὰ δὲ τῆς κυβερνητικῆς ἐκείνης τέχνης καὶ δεξιότητος παρήγαγε κράτος, τὸ ὅποσον, κατὰ μὲν τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν οὐ μόνον πρὸς τὴν Ῥώμην συγκρίσεως εἶναι ἀνεπίδεκτον, ἀλλὰ ἐν γένει ἵσως δύναται ὡς ἀπαραμίλλον νὰ θεωρηθῆ, κατὰ δὲ τὴν θετικὴν καὶ βλικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἀπλῶς ἐκτιμώμενον, εἰμπορεῖ νὰ λογισθῆ ὡς ἐν των ἰσχυροτέρων ἐξ ὧων ποτὲ ἐν τῇ Ἑυρώπῃ ἰδρῦθησαν.

Ἀλλὰ τὸ κράτος τοῦτο ἐπεσε· τὸ κράτος τοῦτο δὲν διατηρήθη πολὺ. Μάλιστα· ἀλλ' ἐπεσε διὰ λόγους ὄλων ἀνεξαρτήτους τῆς κυβερνητικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱκανότητος.

Τῶντοι, ἡ τύχη τοῦ κράτους τούτου ἐξήρτατο κυρίως ἀπὸ τῆν ἐσωτερικὴν τοῦ των Ἀθηναίων πολιτεύματος κατάστασιν· τοῦ δ' ἐσωτερικοῦ των Ἀθη-

νῶν πολιτεύματος ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ παρακμὴ ἐπῆλθεν μὲν πολὺ ἐνωρίτερον ἢ ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ παρακμὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ῥώμης πολιτεύματος, ἀλλ' ὅμως ἀντιπαράθεσι τῶν διαφόρων φάσεις τὰς ὁποίας ἐλαβε τὸ πολιτεῖμα εἰς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις, πείθεται ὅτι ἡ πρῶιμωτέρα ἐκείνη των Ἀθηναίων παρακμὴ προῆλθεν, οὐχι ἐκ τοῦ ὅτι ἐνταῦθα ἐπεκράτησαν ἕτεραι ἀτελέστεραι ἢ ἐν Ῥώμῃ ἀρχαί, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ ἐλαβον ἐν Ἀθήναις ταχυτέραν καὶ πληρύτεραν τὴν ἀνάπτυξιν, ἥτις, ἅμα ἐπιλαμβοῦσα τελευταῖον, μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον, καὶ ἐν Ῥώμῃ, τὴν αὐτὴν παρήγαγε παρακμὴν. Ὅστε ἡ διαφορὰ τῆς τύχης των δύο πόλεων δὲν προέκυψεν ἐκ τοῦ ὅτι ἐκάτερα ἠκολούθησε διάφορον ὅδον περὶ τὸ πολιτεῖμα αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐπορεύθησαν ταχυτέρον, διὰ τὴν φυσικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος γοργότητα, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι βραδύτερον, διὰ τὴν φυσικὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος μετριότητα.

Μέχρι τῆς ἐκτῆς ἑκατονταετηρίδος π. X. αἱ ἀρχαὶ τοῦ πολιτεύματος εἶναι ἀπαραλλάκτοι σχεδὸν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ· οἱ πατριῖοι καὶ οἱ εὐπατριῖοι νέμονται ἀποκλειστικῶς ἄπαντα τὰ δίκαια, καὶ ἰδίως τὸ δίκαιον τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰς ἀρχάς, οἱ δὲ πλεθεῖοι καὶ ὁ δῆμος εἰσὶν ἐξ ἴσου παντὸς δικαιώματος ἀπεστερημένοι. Κατὰ δὲ τὰ πρῶτα τῆς ἐκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἔτη εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ τοῦ Σόλωνος, καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος εἰς Ῥώμην, διὰ τοῦ Σερουλοῦ Τυλλίου, εἰσάγεται ἡδη ἀρχῇ ἕτερα, διάφορος τῆς προηγούμενης ἀριστοκρατικῆς ἀρχῆς, ἡ τιμοκρατία. Ἀλλ' ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ δόσις, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἡ παρεισαχθεῖσα εἰς ἐκάτερα τὰ πολιτεῖματα, εἶναι πολὺ μικροτέρα ἐν Ῥώμῃ ἢ ἐν Ἀθήναις· ἐκεῖ οἱ εὐπορώτεροι λαμβάνουσι μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τὰς ἀρχάς, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἐπιφυλάττεται πάντοτε εἰς μόνους τοὺς πατριῖους· ἐνταῦθα οἱ εὐπορώτεροι λαμβάνουσι καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ἀρχεται ἔπειτα εἰς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις ἡ περὶ τῆς ἰσοπολιτείας πάλη· ἀλλ' ἐνῶ εἰς τὰς Ἀθήνας μόλις μετὰ 115 ἔτη ὁ δῆμος ἐπιτύγγανει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς διὰ τοῦ γνωστοῦ ψήφισματος τοῦ Ἀριστείδου, ἐν Ῥώμῃ ἐδέησε νὰ παρέλθωσιν ὑπὲρ τὰ 250 ἔτη, ἵνα οἱ πλεθεῖοι ἐπιτύχωσιν ὅλοσχερὲς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, περὶ τὰ τέλη ὄλων διόλου τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος.

Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ ἐν Ἀθήναις οὐ μόνον ὁ δῆμος ἐκτήσατο τὸ τῆς ἰσοπολιτείας δικαίωμα ἀπὸ των ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνεκάθεν ἐπικρατήσαντος ἐνταῦθα τρόπου τῆς κατὰ κεφαλὴν ψηφοφορίας, διὰ τοῦ περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εἰσάχθέντος ἐκκλησιαστικοῦ μισθοῦ, ὡς ἐκ τοῦ ὀποίου καὶ οἱ πλεότεροι των πολιτῶν ἠδύναντο νὰ παρευρίσκωνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τελευταῖον διὰ τοῦ εἰσαχθέντος περὶ τὴν ἐκλογὴν πολλῶν ἀρχόντων κλήρου,

πρῶιμώτατα ἐπεκράτησε τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον καὶ ἀδιακώλυτον ἠνεώθη τὸ τῆς δημαγωγίας στάδιον, τῆς ἐπαγωγῆς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτεύματος. Ἐν Ῥώμῃ τοῦτο δὲν συνέβη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον· διότι καὶ μετὰ τὴν ἰσοπολιτεῖαν κατορθώθη νὰ διατηρηθῆ ἐν ταῖς λογίσιμιν ἐκκλησίαις ἡ ἀνεκάθεν καθιερωθεῖσα ὑπεροχὴ των εὐπορώτερον περὶ τὰς ἐκλογὰς των ἀρχόντων, καὶ τοὶ πολλοὶ ἐγένοντο εἰς τὰς ἐκκλησίαις ἐκείνας, προῖοντος τοῦ χρόνου, τροπολογίαι· καὶ μετὰ τὴν ἐκπτώσει δὲ των λογιτῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἐπικράτησιν των φυλετικῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν αἱ δημοτικώτεραι τῆς Ῥώμης ἐκκλησίαι, κατορθώθη πάλιν, διὰ τῆς συμπυκνώσεως ἄπαντος τοῦ ἀπόρου πληθους εἰς τὰς τέσσαρας ἀστύκας φυλάς, νὰ διατηρησῶσι τὴν πλειονοψηφίαν αἱ λοιπαὶ, ἐν αἷς ἐπεκράτει τὸ των γαιοκτητῶν πλῆθος (*). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ὅμως ἐσφῆδῆτο νωθρὰ ἢ σώφρων, ὅπως θέλετε, καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ τοῦ δημοκρατικοῦ στοιχείου ἐν Ῥώμῃ ἀνάπτυξις, ἐπῆλθεν καὶ ἐκεῖ τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ἀποτελέσματα. Ὅτε οἱ Γράκχοι καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν δημαγωγοὶ ἀπήτησαν τὴν παραχώρησιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἰσοπολιτείας εἰς ἄπαντας τοὺς ἰταλοὺς, ὅτε ὁ λεγόμενος συμμαχικὸς πόλεμος ἐξέβλασεν, ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης π. X. ἑκατονταετηρίδος, τὴν τοῦ δικαιώματος τούτου παραχώρησιν (**), ὅτε ὁ Σουλπίκιος ἀπήτησεν ὥστε οἱ νέοι ἐκεῖνοι πολιτῆαι, ἀντὶ ν' ἀποτελέσωσιν ὅκτω νέας φυλάς, διατηρουμένης οὕτω τῆς πλειονοψηφίας των ἀρχαίων πολιτῶν εἰς τὰς ἀνεκάθεν αὐτῇ ἀνηκοῦσας 35 φυλάς, ἀπήτησε, λέγομεν, νὰ δικνεμῆθωσιν οἱ νέοι πολιτῆαι εἰς ἅπασας τὰς ἀρχαίας ἐκεῖνας φυλετικὰς ἐκκλησίας, ἐξερράχη τότε καὶ ἐν Ῥώμῃ ἀκάθεκτον καὶ ἀκώλυτον τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον, ὡστε ἐδέησε νὰ περισταλῆ διὰ τῆς στρατοκρατίας τοῦ Σύλλα καὶ των διαδόχων αὐτοῦ, καταλυθέντος τοιουτοτρόπως καὶ ἐν Ῥώμῃ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος.

Ἐπαναλαμβάνομεν λοιπὸν, ὅτι ἀμφοτέρων των πόλεων τὸ πολιτεῖμα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὠρμήθη σήμερις, διὰ των αὐτῶν διπλῆς φάσεων καὶ εἰς τὰ αὐτὰ κατήνησεν ἀποτελέσματα, ἐκτὸς μόνον ὅτι

(*) Ἀδιόφορον, ὡς γνωστον, ἦτο τὸ καθ' ἑκάστην φυλὴν ψηφοφοροῦν πλῆθος· τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας ἐκάστης φυλῆς, ἔθετο ὡς ψῆφος μίαν.

(**) Πολλοὶ των ἱστορικῶν καταχρῖνονσιν, ὡς προείπομεν, τοὺς Ἀθηναίους διότι δὲν ἐπίτησαν τὴν ἰσοπολιτεῖαν εἰς τοὺς συμμαχικὸν ἢ ὑπεκκοῦς. Ἐν ταῖς αἰτίαις σημαντικαῖς εἶναι, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐπίτησαν τὴν ἰσοπολιτεῖαν εἰ μὴ, ἢ πρὶν ἰσχύσειν τὸ κράτος αὐτῶν, ἢ ἀφοῦ ἤρχισεν νὰ παρακμάη· δηλαδὴ ἢ πρὸ των μέσων τῆς τετάρτης π. X. ἑκατονταετηρίδος, ἢ περὶ τὰ τέλη, κατὰ τὴν πρώτην. Ἐπὶ τῆς ἀκμῆς δὲ αὐτῶν, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν δεύτερον αἰθῶν πῆλμον, φειδολύτατοι ἀνεδείχθησαν περὶ τὰς τοιαύτας παραχωρήσεις. Ἡδυνάμεθα νὰ ἐπιφύρωμεν καὶ ἄλλας τινὰ παρατηρήσεις, ἀλλ' ἐνοεῖται ὅτι δὲν γράφομεν ἱστορίαν πλῆρῃ εἰς τὰ κυριώτατα μόνον περιοριζόμεθα ἐνταῦθα καὶ καθ' ὅλην τὴν πραγματείαν, ὅσα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ὑποδείξωσιν ὅπως ἐφαλέθη ἐπικρατοῦσιν εἰσὶν ἰδεῖν περὶ πολλὰς περὶ τῶν ἀλλοῦς χαρακτηρισ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

τὰ ἀποτελέσματα ἀπέβησαν ἐνταῦθα πρῶιμώτερα ἢ ἐν Ῥώμῃ, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ ἀνάπτυξις των ἀρχῶν ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ταχυτέρα καὶ πληρύτερα.

Τοιαῦτα ἡ ἀνάλογα φαινόμενα καὶ ἀποτελέσματα παρίστανται μέχρι τινὸς καὶ ἡ νεωτέρα ἱστορία. Ἡ Γαλλία λ. χ., ἐν τῷ διαστήματι των τελευταίων ἐβδομήκοντα ἐνιαυτῶν, ἐπιδιδῶουσα ἐν τῷ πολιτεῖματι αὐτῆς τὰς αὐτὰς ἀρχάς, ἂς ἡ Ἀγγλία ἐν διαστήματι διακοσίων ἐνιαυτῶν δὲν παύει ἐφαρμύζουσα, προσέβη ὅμως πολὺ τῆς Ἀγγλίας γοργότερον περὶ τὴν ἀνάπτυξιν των ἀρχῶν τούτων· καὶ δις, τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως, τὸ δὲ δεύτερον ἀπὸ τοῦ 1848, διὰ μιᾶς ἐφθασεν εἰς τὴν γενικὴν ψηφοφορίαν· ἐνῶ ἡ Ἀγγλία, πολὺ σωφρονέστερον βαίνουσα, οὐ μικρὸν εἰσέτι ἀπέχει τοῦ τελευταίου ἐκεῖνου τύπου τῆς δημοκρατικῆς ἀναπτύξεως· ἐκ τούτου ἡ μὲν Ἀγγλία σώζει τοὺς ὅρους τῆς λελογιμῆνης ἐλευθερίας, εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν κατ' ἀμφοτέρας τὰς προπαραθεθεῖσας περιστάσεις ἡ δημαγωγία προεκάλεσε κατ' ἀρχάς μὲν τὴν στρατοκρατίαν, ἔπειτα δὲ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν.

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα καὶ ἐπιφύρωμεν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἡ μοναρχία τοῦ Φιλίππου οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰμὴ τὸ φυσικώτατον ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερβαλλούσης πάντα φραγμὸν δημοκρατίας, ἀπαραλλάκτως καθὼς καὶ ἐν Ῥώμῃ ἡ τοῦ Αὐγούστου μοναρχία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Σιρ Ἐρβρίκος Βούλουερ, ἐπόμενος κατὰ τοῦτο ταῖς δοξασιῶν ἀρχαίων τινῶν καὶ νεωτέρων, ὑπολαμβάνει τὸν Φιλίππον ὡς ξένον κατακτητὴν καὶ θεωρεῖ τὸν ἐλληνισμὸν ὡς ἐκπνεύσαντα ἐν Καιρυνείᾳ. Ἀλλὰ περὶ τῆς ἐσφαλμένης ταύτης ἐπόψεως θέλομεν πραγματεῖθαι μικρὸν κατωτέρω εὐχερῶς, διὰ των πραγμάτων αὐτῶν, ἀποδεικνύοντες ὅτι ἡ μοναρχία τοῦ Φιλίππου, καὶ πᾶσα ἡ παρεπομένη αὐτῇ Μακεδονικὴ ἐποχὴ, οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ ἕτερα τῶν φάσεων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ.

Ἦδη δὲ, ἵνα μὴ διακόψωμεν τὰς περὶ τούτου τοῦ μέρους τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας σκέψεις ἡμῶν, παραδεχόμενοι ἐκ προοιμίου ὡς μόνον ἀληθῆ τὴν ἡμέτεραν ἐκείνην περὶ τοῦ μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ ἐποψίν, παρατηροῦμεν, ὅτι μετὰ των ἀποτελεσμάτων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ των Ἀθηναίων ἄλλη διαφορὰ δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ὅτι, ἡ μὲν Ῥωμαϊκὴ μοναρχία προέκυψεν ἀπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως Ῥώμης, ἡ δὲ ἑλληνικὴ, ἀπὸ ἑτέρας χώρας· τοῦτο δὲ ἐνεκα ἰδιότητος τινος χαρακτηρισ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἱστορίας, ὅστις βεβαίως δὲν μαρτυρεῖ κατὰ τῆς κυβερνητικῆς ἱκανότητος τοῦ ἔθνους τούτου. Γνωστὴ εἶναι ἡ αὐτοτελὴς δύναμις καὶ γνωστὸς ὁ αὐτοπαρκατος χαρακτήρ των ἑλληνικῶν πόλεων καὶ χωρῶν· ἐκάστη οὐ μόνον εἶχε βαθύτατον τῆς αὐτονομίας τὸ αἰσθημα καὶ ἔτοιμος ἦν διὰ πάσης θυσίας νὰ ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς, ἀλλ' οἱ εἰς ἐκάστην σχεδὸν ἐξ αὐτῶν προκύψοντες νομοθέται, σοφοὶ, ποιηταὶ, λογογράφοι, ῥήτορες, ἀριστοτέχναι, στρατηγοί, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἄπανταχοῦ σχεδὸν ὑπῆρξε τοσαύτη

ήθικων στοιχείων περιουσία, ώστε σφόδρα δυσπέ-
τευκτος απέβαινε η της προσωπικότητος, ούτως
είπειν, αὐτῶν ἀφαιρέσις. Τὸ δὲ γεγονός τοῦτο, ὅπερ
τὰ μάλιστα συνετέλεσε εἰς τὴν θαυμασίαν τοῦ ἑλ-
ληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀνάπτυξιν, μαρτυρεῖ ἀφ' ἐτέ-
ρου τὴν ἐξαιρέτην τῶν Ἀθηναίων κυβερνητικὴν καὶ
πολιτικὴν δεξιότητα, οἵτινες, καὶ τοὶ ἔχοντες πρὸς
τοιαύτας δυσκαταγωνίστους ὁμάδας νὰ πολιτευθῶ-
σι, κατώρθωσαν οὐδὲν ἦττον νὰ υπαγάγῃσιν αὐτάς
ἐπὶ μίαν περίπτωσιν ἐκατονταετηρίδα ὑπὸ τὸ κράτος
αὐτῶν. Ἡ Ῥώμη πρὸς οὐδεμίαν τοιαύτην ὑπερβο-
λικὴν δυσχέρειαν εἶχε ν' ἀντιπαλαίῃ· οἱ Ἕεροὺ-
σκοι, οἱ Λατῖνοι καὶ τὰ Σαμνιτικὰ φύλα, ἡγωνί-
σθησαν μὲν γενναίως κατὰ τῶν ἡγεμονικῶν αὐτῆς
ἀξιώσεων, ἀλλὰ θαυμασθέντες ἐν τοῖς πεδίοις τῆς
μάχης, ἔπαυσαν μετ' ὀλίγον καταξανιστάμενοι κατὰ
τῆς κυριάρχου πόλεως, διότι δὲν ποιεῖτον τὰ ἄ-
πειρα ἐκεῖνα ἠθικὰ στοιχεία, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξαφα-
νίζονται διὰ τῆς πολεμικῆς ὑπεροχῆς, καὶ τὰ ὁποῖα
ἀκαταπαύστως ὑπέτρεφον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πό-
λεσι τὸ τῆς αὐτονομίας αἰσθημα. Ἐν ἄλλαις λέ-
ξεσι, τὸ ἔργον τῆς Ῥώμης ὑπῆρξε πολὺ εὐχερέ-
στερον τοῦ τῶν Ἀθηναίων ἔργου. Ἡ δὲ μεγάλη ἐ-
κείνη τῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνισμοῦ ποικιλία ἄμα
καὶ ἀνάπτυξις ἐξηγεῖ καὶ τὴν κατὰ διαφόρους χώ-
ρας ἰδιάζουσαν ἐπικράτησιν ἐκάστου τῶν κυριωτά-
των στοιχείων παντός εὐρωπαϊκοῦ πολιτεύματος,
ἐξηγεῖ πῶς ἐν Ἀθήναις μὲν ἐπικράτησε καὶ ἤμασεν
ιδίως τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον, ἐν Σπάρτῃ δὲ τὸ
ἀριστοκρατικόν, ἐν Μακεδονίᾳ δὲ τὸ μοναρχικόν·
καὶ πῶς, καθόσον ἕκατερον τῶν στοιχείων τούτων
ἀνεδείκνυτο δεξιότερον καὶ πρὸς τὰς περιστάσεις
προσφορότερον, ἢ ἡγεμονία περιήρχετο ἢ εἰς τοὺς
Ἀθηναίους, ἢ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἢ εἰς τοὺς Μα-
κεδόνας· ἐνῶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἡ αὐτὴ ποικιλία ἐξ
ἴσου δὲν ἐπικράτησεν, ἅπαντα τὰ στοιχεία ἐκεῖνα
ἠδυνήθησαν νὰ συμβιώσωσιν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ
πόλει, καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀλληλοδιαδόχως προέ-
κυψεν ἢ τὸ ἀριστοκρατικὴ καὶ ἢ δημοκρατικὴ καὶ
ἢ μοναρχικὴ τῆς Ἰταλίας ἡγεμονία.

Ἦδυνάμεθα εἰς ταῦτα νὰ προσθέσωμεν ὅτι, περὶ
τῆς κυβερνητικῆς ἱκανότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους
ὀμιλοῦντες δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονήσωμεν καὶ ὅτι
τὸ ἔθνος τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἐπιχειρήσαν νὰ
δώσῃ μορφήν ἐνότῃτος καὶ πειθαρχίας εἰς τὰ ποι-
κίλια στοιχεία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε
ἄπορον δὲν εἶναι ἂν κατὰ τοῦτο ἐφάνῃ ὑποδεέστε-
ρον μέχρι τινὸς τῆς Ῥώμης, διότι ἀπὸ οὐδενὸς εἶ-
χε νὰ ὤφελῃ προηγουμένου πειράματος· ἢ δὲ
Ῥώμη ἐξ ἐναντίας ὠφελήθη τὰ μέγιστα ἀπὸ τῶν
νομοθετικῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν στρατιωτικῶν
θεσμῶν τῆς Ἑλλάδος. Παρεκτός τούτου, ὁ ἑλληγι-
σμὸς δὲν ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τύπος τοῦ ἀρχαίου
πολιτισμοῦ· κατόπιν αὐτοῦ ἐπῆλθεν ὁ Ῥωμαϊσμός,
ὅστις, βραδυτέρον ἀκμάσας καὶ ὀλοσχερεστέρας σώ-
ζων τὰς δυνάμεις ἐπὶ τῆς παρακμῆς τοῦ ἑλληνι-
σμοῦ, κατέβαλεν αὐτὸν φυσικῶ τῷ λόγῳ. Κατό-
πιν δὲ τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ οὐδὲν ἐπῆλθεν ἐν τῇ ἀρχαίῳ-

τητι ἕτερον παπολιτισμένον κράτος, ἀλλὰ ἡ ἀρ-
ρυθμία καὶ ἀπαίδευτος καὶ ἀσθενὴς βαρβαρότης τῶν
Γερμανικῶν καὶ ἄλλων φύλων τῆς ἀρκτοῦ δι' ἡ,
κατὰ τὰ τελευταῖα πεντακόσια καὶ μάλιστα τρια-
κόσια ἔτη, τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος δὲν παρέτεινε τὴν
ὑπαρξίν αὐτοῦ ἕνεκα ἐξαιρέτου τινὸς κυβερνητικῆς
καὶ πολιτικῆς δεξιότητος, ἀλλὰ διότι ἕμεις ὑπῆρ-
χεν ὁ ἐνάμιλλος αὐτοῦ ἀντίπαλος.

Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις τῶν ζητημάτων τούτων δὲν
ἠθέλεν εἶναι ἴσως οἰκεία εἰς τὴν πρόχειρον ταύτην
πραγματείαν, ὅθεν καὶ μεταβαίνομεν ἀμέσως εἰς τὴν
ἐκτίμησιν τοῦ ἀληθοῦς χαρακτήρος τοῦ μακεδони-
κοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς κυβερνητικῆς δεξιότητος
ἢ ἀνεδειξε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὴν δευτέραν
ταύτην περίωδον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

Ἡ δοξασία, ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἦτον Ἕλλην ἀλλὰ
βάρβαρος κατακτητὴς, προέκυψεν ἀπὸ τῆς γνωστῆς
ἀντιπολιτευσεως καὶ τῶν περιβοητῶν κατ' αὐτοῦ
ἀρῶν τοῦ Δημοσθένους· ὁμολογοῦμεν δὲ ὅτι ἂν ὑ-
πῆρξε ποτε πλάνη συγγνωστὴ, ἦτον ἡ πλάνη αὐτῇ
ἢ παρήγαγε τὸ πολίτευμα καὶ τὸ φρόνημα τοῦ ἀν-
θρώπου ἐκείνου, ὅστις δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὁ κατ'
ἐξοχὴν ἄνθρωπος· διότι παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ ἐπὶ γῆς
προήχθη εἰς τοσούτην ἐντέλειαν καὶ δύναμιν τὸ
θεῖοτατον τῶν δώρων τῶν ἐπιτραπέωντων ἡμῖν ὑπὸ
τῆς θεῆς προνοίας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλος τὰ πράγματα
ἔπρεπε νὰ διανοίξωσι τοὺς ὄφθαλμούς τῶν ἱστορι-
κῶν, καὶ εἰς τῶν πραγμάτων τούτων τινὰ, τὰ χα-
ρακτηριστικώτατα, θέλωμεν ἐπιστήσῃ ἐνταῦθα τὴν
προσοχήν.

Δὲν θέλωμεν τῶν ἄντιτάξις εἰς τὸν Δημοσθένη
τὸν Ἰσοκράτην, ὅστις ἐπὶ τοσούτον δὲν ἐθεώρει τὸν
Φίλιππον βάρβαρον, ὥστε δὲν ἔπαυσε παραινῶν αὐ-
τῷ νὰ διαλλάξῃ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τὰς μεγάλας,
πρὸς ἐαυτὰς στασιαζούσας, καὶ ἡγεμῶν αὐτῶν ἀνα-
δεικνύμενος, νὰ στρατεύσῃ κατὰ Περσῶν, ἵνα τὴν
Ἑλλάδα μεγάλῃ ἐκ μικρᾶς ποιήσῃ· καὶ τοὶ τοῦ
Ἰσοκράτους κατὰ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν πρὸς τὴν
πατρίδα ἀγάπην κατ' οὐδὲν ἀναδειχθέντος ὑποδεε-
στέρου τοῦ Δημοσθένους, πολλοὺς δ' ἔχοντος καὶ ἄ-
γαθοῦς τοὺς τὰ αὐτὰ φρονούντας πρὸς αὐτὸν πολί-
τας ἐν Ἀθήναις.

Δὲν θέλωμεν ἀναίρεσις τὰς δοξασίας τοῦ Δημο-
σθένους οὐδὲ διὰ τῆς ἀξιολησμούτου κρίσεως τοῦ
ἱστορικοῦ Πολυβίου, ὅστις, μετὰ διακόσια περίπτω
γράφων ἔτη, καὶ ἐν πλήρει ὢν τῶν πραγμάτων
γνώσει, καὶ μηδεμίαν ἔχων βεβαίως ἰδιάζουσαν πρὸς
τοὺς Μακεδόνας συμπάθειαν, ἀφῶ κατεμῆθη τοῦ
Δημοσθένους, διότι εἴκῃ καὶ ἀκρίτως τοὺς ἐπιφανε-
στάτους τῶν Ἑλλήνων προδότας ὠνόμασεν, αὐταῖς
λέξεσιν ἐπιφέρει·

α Ὅ δὲ, πάντα μετρῶν πρὸς τὸ τῆς ἰδίας πατρί-
δος συμφέρον, καὶ πάντας ἡγούμενος δεινὸς τοὺς
Ἕλληνας ἀποβλέπειν πρὸς Ἀθηναίους, εἰ δὲ μή, προ-
δότας ἀποκαλεῖν, ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ καὶ πολὺ πα-
ραπαῖειν τῆς ἀληθείας. Ὁ πεποίηκε Δημοσθένης ἄλ-
λως τε δὴ, καὶ τῶν συμβάντων τότε τοῖς Ἕλλησιν
οὐ Δημοσθένης μεμπτηρηκότων, ὅτι καλῶς προῦ-

νοήθη τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' Εὐκκμπίδα, καὶ Ἱερωνύ-
μφ, καὶ Κερκιδᾶ καὶ τοῖς Φηλιάδου πησίον. Ἀθη-
ναῖοις μὲν γάρ τῆς πρὸς Φίλιππον ἀντιπαραγωγῆς
τὸ τέλος ἀπέβη, τὴ πείραν λαβεῖν τῶν μεγίστων
συμπτωμάτων, πταίσασθαι τῇ μάχῃ περὶ Χαιρώνειας·
εἶδὲ μὴ διὰ τὴν τοῦ βασιλέως μεγαλοφυγίαν καὶ
φιλοδοσίαν, καὶ πορρωτέρω τὰ τῆς ἀτυχίας ἂν αὐ-
τοῖς προῦθη διὰ τὴν Δημοσθένους πολιτείαν. Διὰ δὲ
τοὺς προειρημένους ἄνδρας, κοινῇ μὲν Ἀρκασί καὶ
Μεσσηνίους ἀπὸ Λακεδαιμονίων ἀσφάλεια καὶ βρ-
στώνη παρεσκευάσθη· κατ' ἰδίαν δὲ ταῖς αὐτῶν πα-
τρῖσι πολλά καὶ λυσιτελῆ συνεξήκολούθησε. »

Δὲν θέλωμεν ἱστορήσει οὐδὲ τὸν τρόπον καθ' ὃν
ὁ τε Φίλιππος, ὁ τε Ἀλέξανδρος, οὗτος καὶ πρὸ τῆς
καταστροφῆς τῶν Θησῶν καὶ μετ' αὐτήν, ἐπεξήτη-
σαν καὶ ἔλαβον ἐν Κορίνθῳ τὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγε-
μονίαν, πολιτευθέντες οὐχὶ βεβαίως ὡς ξένοι καὶ
βάρβαροι κατακτηταί, ἀλλὰ ἀπλῶς στρατηγοὶ αὐ-
τοκράτορες κατὰ Περσῶν ἀναδειχθέντες, κατὰ δὲ
τὰ λοιπὰ ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους· τοὺς Ἕλληνας
ἀνακηρύξαντες, καὶ καθόλου εἰπεῖν, ὁμοίωτατα μὲν
τῷ Αὐγούστῳ πράξαντες, τῇ δὲ ἀληθείᾳ πλειότερον
καὶ αὐτῶν τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ αὐτῶν τῶν Ἀθηναί-
ων σεβασθέντες τὰ τῶν συμμαχιδίων πόλεων δίκαια.

Δὲν θέλωμεν ἀναμνήσει καὶ πῶς ὁ Ἀλέξανδρος
ἀνήγγειλεν εἰς τὸν κόσμον τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐν
Γρανικῷ μεγάλῃ νίκην, διακηρύξας ὅτι αὐτὸς καὶ
οἱ Ἕλληνες ἐστῆσαν τὸ ἐνδοξον ἐκεῖνο τῶν Περσῶν,
οὐδὲ καθ' ὅλην τὴν μετέπειτα αὐτοῦ μακρὰν στρα-
τείαν πᾶσας ἔχων αἰεποτε διὰ τοῦ στόματος τὸ
κωινὸν τῶν Ἕλληνων καὶ τὰ δόγματα τὰ τῶν
Ἕλληνων, καὶ τὰ κοινῇ δόγματα τοῖς Ἕλλησι.

Δὲν θέλωμεν ἀναφέρει ὅτι πᾶσαι αἱ ἀναριθμητοὶ
πόλεις ὕσας ὁ τε Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ
ἐκτίσαν ἀπὸ τῶν κραλιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι
τῶν ὄχθων τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν περὶ
τὴν Κασπίαν χωρῶν μέχρι τῆς Λιβυτικῆς, ἔλαβον
σύστημα πολιτικὸν ἐν τῷ ἑλληνικῷ τρόπῳ, βου-
λάς ἔχουσαι καὶ δῆμους, καὶ φυλάς, καὶ Γερουσίας,
καὶ ἐπιπέλους, καὶ ἄρχοντας, καὶ ἐκκλησίας, καὶ
πάν ὅ, τι ἰδιαιτάτα διέκρινε τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ
τὰ ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα.

Δὲν θέλωμεν ἐνὶ λόγῳ ἐπαναλαβεῖ ἐνταῦθα τὴν ὅ-
λην ἱστορίαν τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ
τὴν Ἀνατολήν, ὃ ἐστὶ τῆς γλώσσης, τῆς διοικήσεως,
τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, ὅλων ἐν γενεῖ ἐκείνῳ
τῶν διακριτικῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτήρων, ὅτ-
τινες, εἰ καὶ οὐσιαστικῶς τροπολογηθέντες διὰ τῆς κα-
τακτησεως καὶ τοῦ μοναρχικοῦ στοιχείου, δὲν ἔπαυ-
σαν ὅτις ἑλληνικοί, μετ' οὐ πολὺ δὲ συμμαχησαν-
τες μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ πάλιν
μέχρι τινὸς τροπολογηθέντες, ἔμελλον καὶ εἰς τρί-
τον νὰ διαλάμψωσι μέγα κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν
στάδιον κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα (*).

(*) Τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ
τὴν Ἀνατολήν, ἐπραγματεύθη ἤδη ἐν γενεῖ μὲν, ἀλλ' ἐν ἐκτάσει
ἴσως τοῦ, διὰ τοῦ εἰσαγωγικοῦ λόγου ἐν πέρσει ἀπῆγγελα ἐν τῇ
Πανπιστημικῇ κατεχώρισε δὲ ἐν τῷ φύλλῳ 83 τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἄλλ' ὅτι μάλιστα παρίστησιν ἡμῖν τὸν ἀληθῆ
χαρακτῆρα τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ, εἶναι αὐτὴ
ἢ γνώμη τῶν ἐγχωρίων τῆς Ἀσίας λαῶν, ὅσοι ἤλ-
θον πρὸς αὐτὸν εἰς ἀμεσον συναφείαν καὶ ἔλαβον
πείραν τῶν πρακτικωτέρων αὐτοῦ ἐνεργειῶν. Τὰ
ἔθνη ταῦτα οὐτε ἠδύναντο, οὐτε ἠθέλον ν' ἀπατη-
θῶσιν· ἐὰν ὁ νέος ἐκεῖνος βίος, ὃν εἶδον εἰσπαθῆντα
καὶ ἐπικρατήσαντα εἰς τὰς χώρας αὐτῶν, δὲν ἦτον
ἑλληνικὸς, ἂν ἠδύναντο ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν ἕτερόν
τι ὄνομα, μακεδονικόν, ἢ ἄλλο, ἤθελον βεβαίως
μεταχειρισθῇ τὸ ὄνομα τοῦτο· ὥστε ἡ μαρτυρία
αὐτῶν εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ἡ ἀσφαλεστέρη περὶ τῆς
νέας κατστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς ἐπελθούσης
εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων
αὐτοῦ. Κατ' εὐτυχίαν, ἔχομεν μίαν τινὰ πρὸ πάν-
των τοιαύτην μαρτυρίαν γεννησιωτάτην, ἀναμφισβῆ-
τητον, ἀναντιρρόπον. Γνωστὴ εἶναι ἡ μακρὰ τοῦ
ἐβραϊκοῦ ἔθνους κατὰ τῶν Σελευκιδῶν πάλῃ ἐπὶ
τῶν Μακκαβαίων. Διαρκούσης τῆς πάλης ταύτης, οἱ
Ἰουδαῖοι ἔλαβον, φυσικῶ τῷ λόγῳ, πολλάκις ἀφορ-
μὴν νὰ δηλώσωσι τὰ αἰσθητὰ αὐτῶν καὶ τὰς δο-
ξασίας περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σε-
λευκιδικοῦ κράτους πρὸς ὃ ἀντηγωνίζοντο. Καὶ ση-
μειωτέον ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα ν' ἀναφέρωμεν
τὴν περὶ τοῦτου γνώμην τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ κατὰ
συγγραφῆς Ἕλληνας, ἢ κατὰ συγγραφῆς Ἰουδαίους
μὲν, ἐξἑλληνισθέντας δὲ, ἀλλὰ κατ' αὐτάς τὰς ἱε-
ροῦς τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ βίβλους, ἐν αἷς ὑποτυποῦται
τὸ ἐγχώριον, τὸ ἰθαγενές, τὸ ἀληθῶς ἑθνικὸν τοῦ
λαοῦ ἐκείνου φρόνημα. Ἰδόμεν λοιπὸν πῶς ἐθεώ-
ρουσαν αὐτοὶ οἱ Μακκαβαῖοι, οἱ κυριώτατοι τῶν Σελευ-
κιδῶν ἀντίπαλοι, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν βίον τοῦ
κράτους ἐκείνου. Ἐν Μακκαβαίων Β', κεφαλαίῳ 4ῳ,
ἀφῶ ἱστορεῖται ἡ νόθεσις τῆς ἀρχιερωσύνης ἢ ἐ-
πεγείρησεν Ἰάσων ὁ ἀδελφὸς Ὀνίου, καὶ ἡ δωροδο-
κία ἢ οὗτος ἐπράξε πρὸς βασιλέα Ἀντίοχον τὸν
προσαγορευθέντα Ἐπιφανῆ, ἵνα λάβῃ τὴν συναίνεσιν
αὐτοῦ καὶ τὴν κύρωσιν, ἐπιφέρεται·

α Ἐπινοήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀρχῆς
κρατήσεως, εὐθὺς πρὸς τὸν ἑλληρικὸν χαρακτῆρα
τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε. Καὶ τὰ κείμενα τοῖς
Ἰουδαίοις φιλόμνητα βασιλικά... παρῶσαντο· καὶ
τὰς μὲν νομίμους καταλύον πολιτείας, παρανόμους
εθισμούς ἐκαινίζεν. Ασμένως γὰρ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀ-
κρόπολιν γυμνάσιον καθίδρυσε, καὶ τοὺς κρατίστους
τῶν ἐφήδων ὑποτάσων ὑπὸ πέτασον ἦγαγεν. Ἢν
δ' οὗτος ἀκημῆ εἰς τοῦ ἑλληρισμοῦ, καὶ πρόσθεσις
ἀλλοφυλισμοῦ διὰ τὴν τοῦ ἀσέβους καὶ οὐκ ἀρχιε-
ροῦς Ἰάσωνος ἀναγκίαν, ὥστε μὴκέτι περὶ τὰς τοῦ
θυσιαστηρίου λειτουργίας προθύμους εἶναι τοὺς ἱε-
ρεῖς, ἀλλὰ τοῦ μὲν ναοῦ καταφρονούντες καὶ τῶν
θυσιῶν ἀμελοῦντες, ἐσπευδον μετέχειν τῆς ἐν παλαι-
στρα παρανόμου χορηγίας, μετὰ τὴν τοῦ δίσκου
προσκλησιν. Καὶ τὰς μὲν πατρώας τιμὰς ἐν οὐδενὶ
τιθέμενοι, τὰς δὲ ἑλληνικὰς δόξας καλλίστας ἡ-
γούμενοι, κλπ.»

Καὶ ἐν τῷ αὐτῷ Β' τῶν Μακκαβαίων, κεφ. 6ῳ ἀ-
ναγινώσκωμεν·

α Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἐξέπεμψεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναίων, ἀναγκάζειν τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρῴων νόμων, καὶ τοῖς τοῦ θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι. Μολύνει δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶν, καὶ προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαριζίν, καθὼς ἐτύγγανον οἱ τὸ τόπον οἰκοῦντες, Διὸς ξενίου. . . . Ψήφισμα δὲ ἐξέπεσεν εἰς τὰς ἀστυγείτορας ἑλληνίδας πόλεις, Πτολεμαίου ὑποθεμένου τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀγεῖν καὶ σπαραγγίζειν τοὺς δὲ μὴ προαιρουμένους μεταβαίνειν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ κατασφάζειν· παρὴν οὖν ὄραν τὴν ἐνεστῶσαν τυλαιωρίαν. »

Καὶ κατωτέρω ἐν Μακκαβ. Β'. κεφ. 11 φ λέγεται περὶ Λυσίου τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ βασιλέως, ὅτι· α Συμβαροίσας περὶ τὰς ἄνω μυριάδας καὶ τὴν ἵππον ἅπασαν παρεγίνετο ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, λογιζόμενος τὴν μὲν πόλιν ἑλληνιστὴν ποιήσειν, τὸ δὲ ἱερὸν ἀργυρολόγητον, πρατὴν δὲ κατὰ ἔτος τὴν ἀρχιερωσύνην ποιήσειν. »

Ὁμοίως ἐν τῷ Μακκαβαίων Α'. κεφ. 6 φ, λόγου γινόμενου περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ βασιλέως Αντίοχου κατὰ τῆς Ἑλλημείδος, ἐπιφέρειται ὅτι· α Τὸ ἱερὸν τὸ ἐν αὐτῇ πλοῦσιον σφόδρα, καὶ ἐκαὶ καλύμματα χρυσᾶ καὶ θώρακες καὶ ὄπλα, ἃ κετέλιπεν ἐκεῖ Ἀλέξανδρος ὁ τοῦ Φιλίππου, ὁ βασιλεὺς ὁ Μακεδῶν, θεὸς ἐβασίλευσεν ἐν τοῖς ἑλλησι πρώτος. Καὶ κατωτέρω ὁμοίως ἐν Μακκαβαίων Α'. κεφ. 8 φ ἀναγινώσκωμεν, ὅτι·

α Ἐπέλεξεν Ἰούδας τὸν Εὐπόλεμον, υἱὸν Ἰωάννου τοῦ Ἀκκῶς, καὶ ἰάσονα υἱὸν Ἐλεάζαρου, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς Ῥώμην στήσαι αὐτοῖς φίλιαν καὶ συμμαχίαν, καὶ τοῦ ἄραι τὸν ζυγὸν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι εἶδον τὴν βασιλείαν τῶν ἑλλήνων, καταδουλομένους τὸν Ἰσραὴλ δουλείαν, κλπ. κλπ. »

Βλέπομεν λοιπὸν τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες καθ' ἐκάστην εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν τῶν Σελευκιδῶν βασιλείαν, καὶ πρὸς τὸν στρατὸν αὐτῆς, καὶ πρὸς τοὺς ἀρχοντας αὐτῆς, ἀκαταπαύστως περὶ βασιλείας ἑλληνικῆς ὁμιλοῦντες, καὶ μεταβαίνειν εἰς τὰ ἑλληνικὰ καὶ μεταβαίνειν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ λέγοντας, καὶ ἑλληνικὰ χαρακτῆρα, καὶ ἑλληνισμὸν, καὶ ἑλληνικὰς δόξας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀναφέροντας, οὐδέποτε δὲ περὶ μακεδονισμοῦ τινος ὁμιλοῦντες· ὥστε τῇ ἀληθείᾳ γελοῖον ὅπως οὖν φαίνεται μετὰ διςχίλια ἔτη, προσερχόμενοι τινες εἰς μέσον, νὰ ἀξιώσιν ὅτι ὄχι! ἐκεῖνο ὅπερ ἅπανα ἡ σύγχρονος ἐποχή, καὶ ἀρχόντες καὶ ἀρχόμενοι, ὡς ἑλληνισμὸν ἐθεώρουν, δὲν ἦτον ἑλληνισμός, ἀλλ' ἕτερον τι, σήμερον ἐν τοῖς ταμείοις τῶν ἱστορικῶν ἐπινοοῦμενον καὶ ἀναπλαττόμενον. Βεβαίως ὁ ἀνατολικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς δὲν ἦτον ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Θουκυδίτου καὶ τοῦ Σωκράτους· ἀλλὰ, καθὰ πολλὰκις εἴπωμεν, τὸ αὐτὸ ἔθνος δύναται κατὰ διαφόρους ἐποχὰς νὰ ἐκπληρῶν ἔντολας διαφόρους, καὶ διὰ ποικίλων τρόπων νὰ ἐπιδιώκῃ διαφόρους σκοπούς. Ἐκ τούτου δὲν ἐπιτετατὶ ἀποβάλλει τὸν θεμελιώδη αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἐκ τούτου δὲν ἐπιτετατὶ ἐπὶ Αὐγούστου, μὴπως

ὁ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, καὶ ἐπὶ μὲλλον ὁ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου Ῥωμαϊσμός, ὅστις ὁ Ῥωμαϊκὸς βίος καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν πολιτεύμα, ἦσαν ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι ἦτον ὁ Ῥωμαϊσμός ἐπὶ Λικινίου Στόλωνος καὶ ἐπὶ Γράκχων; Ἀλλοιωσίαι τοιαύτας ἢ ἀναλόγους παρίστησι καὶ ἡ νεώτερα ἱστορία· ἀλλὰ περιοριζόμενοι εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους, καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἐρωτῶμεν τὸ ἐξῆς τοῦτο· Ἔάν οἱ Μακεδόνες τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ οἱ τοὶ τὴν ἑλληνικὴν ὁμιλοῦντες, καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια συγκαταβαζόμενοι, καὶ τῶν ἑλληνικῶν συνεδρίων προεδρεύοντες, καὶ τὸν ἑλληνισμὸν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ διαδόντες, δὲν ἦσαν οὐδὲν ἤττον Ἕλληνες, διότι οὔτε συγγραφαί, οὔτε ποιηταί, οὔτε τεχνίται ἀνέδειξαν, οὔτα τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα ἠσπάσθησαν, ἐρωτῶμεν ἂν οἱ Σπαρτιάται ἦσαν Ἕλληνες, Ἕλληνες οἷους ἐνόησε αὐτοὺς ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Σωκράτης; Ἦνα ἐνόησωμεν ἐκ τοῦ προχείρου τὴν θεμελιώδη διαφορὰν τὴν ὑπάρχουσαν μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Σπάρτης καὶ τοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἑλληνισμοῦ, ἀρκεῖ νὰ φαντασθῶμεν ὅποια τις ἔννοια ἦθελε σχηματισθῆ περὶ τοῦ ἀρχαίου, περὶ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, ἂν ἐλειπεν ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἐλειπεν τὰ καλλιτεχνήματα τοῦ Φειδίου, τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος, αἱ τραγωδίαι τοῦ Εὐριπίδου, τὰ πολιτεύματα τοῦ Περικλέους, καὶ πάντα ὅσα, ἐν τῇ δαιμονίᾳ ταύτῃ πόλει ἰδίως παραχθέντα, εὐλόγως θεωροῦνται ὡς ἐντελέστερος καὶ εὐγενέστερος τύπος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὑπελείπετο δὲ ἡ Σπάρτη μόνη μετὰ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ καὶ ἀπαιδευτοῦ αὐτῆς πολιτεύματος; Ἔάν λοιπὸν, λαμβάνοντες τὸν μακεδονισμὸν κατ' ἴδιον καὶ ἀφορῶντες εἰς μόναν τὴν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ἑλληνισμὸν αὐτοῦ διαφορὰν, ἀμφισβητήσωμεν τὸν ἑλληνισμὸν τοῦ πρώτου, δὲν βλέπω διατί, λαμβάνοντες τὸν ἐν Σπάρτῃ ἑλληνισμὸν καὶ παρατηροῦντες τὰς ἐπίσης οὐσιώδεις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις διαφορὰν, διατί νὰ μὴ ἀμφισβητήσωμεν καὶ τὸν τῆς Σπάρτης ἑλληνισμὸν, Ἦνα μὴ τι εἴπωμεν περὶ Ἀρκαδίας, καὶ Ἀχαρνῆς, καὶ Αἰτωλίας καὶ πλείστον ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν, ὧν τὰ πολιτεύματα καὶ τὰ ἦθη πολὺ ἀπέχουσι βεβαίως τοῦ νὰ δίδωσιν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐν Ἀθήναις ἑλληνισμοῦ.

Ἀλλὰ τὰ ἔθνη δὲν κρίνονται τοιοῦτοτρόπως ἐκ μονομερείας, ἀλλ' ἐκ τοῦ συνόλου αὐτῶν· καὶ καθὼς ἡ τραγεία καὶ ἀριστοκρατικὴ Σπάρτη ἀπέτελει οὐσιώδεις στοιχείων τοῦ ὅλου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου, οὕτως ἡ μοναρχικὴ καὶ κατακτητικὴ Μακεδονία ὑπῆρξεν οὐδὲν ἤττον τὸ ἀπαραίτητον αὐτοῦ συμπλήρωμα. Ὁ Δημοσθένης, κρίνων τὰ πράγματα ἐκ τῆς στενῆς περιώπης τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς τοπικῆς αὐτοῦ φιλοπατρίας, ἤδυνατο νὰ μὴ κατανοῆ τοῦτο· ἀλλ' εἰς τοὺς νεώτερος τοὺς ἔχοντας ὑπόψιν τὴν ὅλην μετέπειτα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνος τύχην, δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ τυρλωτῶσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε

νὰ θεωρῶσι τὸ μακεδονικὸν στοιχεῖον ὡς ξένον, καὶ βάρβαρον, καὶ ἀλλότριον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὑποθέσωμεν τῶντι ὅποια τις ἠθελεν ἀποβῆ ἢ τύχη αὐτῆ, ἂν δὲν ἐπέργετο ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία· αἱ δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης, τῶν Θεβῶν εἶχον ἐξαντληθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδεμία τῶν πόλεων τούτων ἠδύνατο πλέον νὰ δώσῃ πρόσχημα τι ἐνότητος εἰς τὴν ἑλλάδα· ἡ θηλική, ἡ πολιτικὴ, καὶ κοινωνικὴ ἀναρχία, ἡ ἐπικρατήσασα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου, ἀπέδειξε τοῦτο τρανότατα. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠθελεν βεβαίως ἐξακολουθήσει ὑπάρχειν, ἀλλὰ καταναλισκόμενον περὶ μικροῦς τινας ἐμφυλίου ἀγῶνας μέχρι οὔ, ἐπελθόντος μὲν τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ, τὰχιστα ἠθελεν ὑπακούει εἰς αὐτὸν, ἐπελθόντος δὲ βραδύτερον καὶ τοῦ κατακλισμοῦ τῶν βαρβάρων ἔθνων, ὀλοσχερῶς ἴσως ἠθελεν ἀποβάλλει τὴν αὐτοτελή αὐτοῦ ὑπαρξίν, ὅπως ἦδη ἐκ τῶν προηγουμένων ἐξαντληθείσαν καὶ ἐν τῷ στενῷ τούτῳ χωρῷ περικυκλωμένην. Διὰ δὲ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας νέον μέγα ἠνεώχθη εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἑλληνικοῦ σταδίου· καὶ διεδόθη μὲν ὁ ἑλληνισμὸς μέχρι τῶν περάτων τῆς Ἰνδικῆς, καὶ τῆς Κασπίας, καὶ τῆς Αἰθιοπίας, παρσκευάσθη δὲ ἡ συγγώνουσις αὐτοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, καταρτῶθη δὲ ὁ ἐξελληνισμὸς συμπαντος τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, συνεπληρώθη δὲ καὶ επαγώγη τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἄχρι τοῦδε ἀποτελεῖ τὴν κυριωτάτην κατὰ τὰς εὐρείας ταύτας χώρας ἐθνότητα.

Ἡ μακεδονικὴ ἀρα ἡγεμονία τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οὔτε βάρβαρος ὑπῆρξεν, οὔτε ξένη, ἀλλὰ ἕτερα τίς φάσις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀπαραίτητον αὐτοῦ συμπλήρωμα. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνέδειξε πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὴν ἐξοχότεραν κυβερνητικὴν δεξιότητα.

(*Επιτετατὶ τὸ τέλος.)

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΡΑΜΖΙΝΟΣ.

(Συνέχ. καὶ τέλος *ὀδε φυλ. 226.)

Ἐκτοτε ὁ Καραμζίνος, φιλοπονοῦν τὴν συνέχειαν τοῦ ἔργου, διηγε τὸν μὲν χειμῶνα ἐν Πετροπόλει, τὸ δὲ θέρος ἐν τῇ βασιλικῇ κόμῃ (Γσάρκος-Σελὸ), ἐνθα ὁ Ἀυτοκράτωρ παρεχώρησεν αὐτῷ τετὰ τῶν ἐν τῷ αὐλικῷ κήπῳ Σιρκῶν οἰκίσκων, συγγὰ αὐτὸν ἐπισκεπτόμενος. Κατὰ τὰ ἐξῆς δέκα ἔτη ἐξέδωκε τὸν Θ', Γ' καὶ ΙΑ' Τόμον, ὁ δὲ ΙΒ' ἐξεδόθη μετὰ τὴν τελευτήν τοῦ συγγραφέως ὑπὸ ἐπισήμου ἀνδρός, φίλου αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις περιπεσοῦν σφοδρῶ πυρετῷ τῷ 1823 ἐβλάθη τὴν ὑγείαν, αἱ δὲ διερχεῖς μόχθοι προδιέθησαν αὐτὸν εἰς χρονίαν νόσον, τὴν φθίσιν, δηλωθείσαν Ἰανουαρίῳ μηνί 1825. Ὁθεν αἱ δυ-

νάμεις αὐτοῦ ἐξέλιπον ἐπαισθητῶς, καὶ ἀρχομένην τοῦ ἔαρος τοῦ 1825 μετεκόμισαν αὐτὸν οἱ οἰκεῖοι εἰς τὰ ἐν Πετροπόλει Ταυρικὰ ἀνάκτορα ὡς εἰς ὑγκραίστερον ἀέρα.

Ἐν τούτοις ἤλπιεν ὅτι ἀνακτήσεται τὴν ὑγείαν περιουσιῶν τὴν Ἱταλίαν. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ ἀείμνηστος Ἀυτοκράτωρ Νικόλαος, προσήγγεικεν αὐτῷ ὡς ἐφ' ὅδιον 50,000 ρουβλιῶν, παραγγείλας καὶ αὐτοκρατορικὸν δίκροτον Ἴνα ἀγάγη αὐτὸν εἰς Φλωρεντίαν. Ἀλλ' ὁ ἀθάνατος ἱστοριογράφος ἐτελεύτησεν. Ἐν δυσμαίαις δὲ τοῦ βίου ὄν, ἐλάβε τὴν ἐξῆς φιλόφρονα καὶ καταρτυτικὴν ἐπιστολήν τοῦ θλιβομένου ἐπὶ τῇ νόσῳ αὐτοῦ Ἀυτοκράτορος·

α Νικόλαε Μεγαλή,

» Ἐπειδὴ διὰ τὴν φθαρῆσαν ὑγείαν σου ἔχει ἀνάγκη ἀποδημίας προσωρινῆς πρὸς ζήτησιν ὑγκραϊστέρου κλίματος, ἐκφράζω σοὶ ἠδὲως τὸν εἰλικρινῆ πόθον μου, ὅπως ἐπαρῆθης ταχέως πρὸς ἡμᾶς μετὰ νέων δυνάμεων καὶ δυνήθης ἐκ νέου ἐργασθῆσαι πρὸς ὑφέλιαν καὶ δόξαν τῆς πατρίδος, ὡς μέχρι τοῦδε. Ἐν τούτοις καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ ἐν μακαρία τῇ λέξει Ἀυτοκράτορος, γρόντος ἐκ πείρας τὴν εὐγνωμονα καὶ ἀφιλοκερδῆ πρὸς αὐτὸν προθυμίαν σου, καὶ ἐν ὀνόματι ἐμοῦ καὶ τῆς Ῥωσσίας ἀπάσης, ἐκφράζω ἐπιταῖθα τὴν εὐγνωμοσύνην μου, ἧς ἐγένου ἀξίος, καὶ διὰ τοῦ βίου ὡς πολίτης καὶ διὰ τῶν νόμων ὡς συγγραφέας. Ὁ Ἀυτοκράτωρ Ἄλεξάνδρος εἶπέ σοι, Τὸ Ῥωσικὸν ἔθνος ἄξιόν ἐστι γνῶραι τὴν ἐαυτοῦ ἱστορίαν. Ἡ παρὰ σοῦ συγγραφεῖσά ἐστιν ὄντως ἀξία τοῦ Ῥωσικοῦ ἔθνος. Πράττων δ' ὅτι ἐπεθύμει, ἀλλ' οὐ προέλαβεν ὁ ἀδελφός μου, ἐγκλιῶ ἐπιταῖθα τὴν δήλωσιν τῆς βουλήσειός μου, ὡς ἀπόδοσιν δικαιοσύνης, ἅμα δὲ καὶ ἰερὰς πρὸς ἐμὲ διαθήκης τοῦ Ἀυτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ἐκπλήρωσιν. Ἔλθε ὁφελήσοι σε ἡ προκινηθὴ ἀποδημία, ἀποδοῦσα τὰς φυσικὰς σου δυνάμεις πρὸς οὐδέποτε τοῦ κυρίου τῆς ζωῆς σου ἔργον.»

Ἐκ τῆς ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ δηλώσεως ἐμαθεν ὁ αἰδύμιος ἱστοριογράφος, ὅτι ὁ Ἀυτοκράτωρ ἐδωρεῖτο αὐτῷ, μετ' αὐτὸν δὲ τὴν οἰκογενεῖα αὐτοῦ, εἰρησίαν σένταξιν 50,000 ρουβλιῶν. Διὰ συναροίσας τὰς τελευταίας αὐτοῦ δυνάμεις, ἠσχάριστησε τῷ Ἀυτοκράτορι ἐπιστεῖλας· α Τὰ πρὸς ἐμὲ ἕλη καὶ εὐεργετήματά σου εἰσὶ τοσοῦτον μεγάλα, ὥστε καὶ βγαίνω ἡγνῶν πῶς παραστήσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου.»

Μετὰ μικρόν, τῇ 22 Μαῦου 1825, τῇ 2 ὥρᾳ Μ. Μ., ἀπέθανεν ὁ ἱστοριογράφος ἐν τοῖς Ταυρικῶσι ἀνακτόροις μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, ἐτάφη δ' ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Νεβαϊκού. Μὴνὰς τινας πρὸ τῆς τελευτῆς ἐγραψε πρὸς τὸν Πρέτανιν τοῦ παρεπιστημίου τῆς Μόσχας α Ἀντιγράφων τὸ Β' Κοσμάλειον τῆς βασιλείας τοῦ Σουτσκῆ ὑπολείπονται δ' ἐτι τρεῖς καὶ Κρί-

» σις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἔϊτα ἀποχαι-
 » ρεῖσθαι τὸν παρόντα βίον νεώτα δια τῆς χειρὸς
 » πρὸς τὰς μελλούσας γενεάς. Ἀδιαφορῶ δὲ εἶναι
 » εὐαρεστώσω, ἢ μή. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἐπιθυμῶ
 » περᾶναι τὸ ἔργον μου ἀκράτως τὸν νουν, τὴν
 » καρδίαν καὶ φαντασίαν. Τὸ τέλος αὐτοῦ ἐγγύ-
 » ζει, ἀλλ' ἴσως οὐδὲ καταστήσω εἰς αὐτό... Ἔε-
 » κλησθῶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὅττω δὲ καὶ
 » συνέβη' δῖττι μετὰ τὸ μνησθῆναι Κεφάλαιον συνέ-
 » γράψαι δύο εἰς ἄλλα, ἐν οἷς ἐξιστόρησε τὴν δεινὴν
 » κατάστασιν τῆς Ῥωσσίας κατὰ τὴν μεσοβλασι-
 » λεϊαν, ἐδειξε δὲ πόρρωθεν ὑποφώσκουσαν τὴν ὤ-
 » φραιοτάτην αὐγὴν τῆς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀπαλλαγῆς.
 » ἄλλα, κατατρυνώσας ὑπὸ τῆς νόσου, ἐμειρεν
 » ἐν τῇ φράσει « τὸ Ὁρέσκεον οὐ παρεδίδοτο... »
 » Ἡ γραφίς ἔπεσε ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ μεγάλου συγ-
 » γραφέως, ἢ δὲ Ῥωσσιῶν ἱστορία ἀπαρρητισθῆναι.
 » Πλὴν δὲ τῆς γλωσσικῆς, φιλοσοφικῆς καὶ ἱστο-
 » ρικῆς ἀξίας τοῦ Καραμίζιου εἶπωμεν ἄλλα καὶ
 » περὶ τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ.
 » Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀξιοῦται δικαίω ἐπαίρων καὶ
 » διὰ τὰ πολιτικά αὐτοῦ ἔργα, τὰ πρὸς τὸν Αὐτο-
 » κράτορα Ἀλέξανδρον ὑπομνήματα περὶ τῆς ἀρ-
 » χαιᾶς καὶ νέας Ῥωσσίας καὶ περὶ τῆς Πολωνίας.
 » Καὶ διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἀναθεωρῶν ἐπιτροχάδην
 » τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν διατρίβει περὶ τὴν πολιτι-
 » κὴν ἀπὸ Πέτρον τοῦ Μεγάλου, ἐν ἣ γαίρεται βα-
 » θύνομεν πολιτικός διότι, παριστῶν ἐν μεγαλοπρε-
 » πῇ εἰκότι τὰ κατορθώματα τοῦ Αὐτοκράτορος τού-
 » του, κρίνει καὶ ἐπικρίνει θαυμασιῶς τὰς ἐπιβλα-
 » βείας πράξεις αὐτοῦ. Καταντῶν δὲ εἰς τὴν βασι-
 » λεϊαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ψαλμοῦ
 » « Οὐκ ἔστι δόλος ἐν τῷ στόματί μου, » καὶ μένει
 » πιστός καθ' ὅλην τὴν διαγραφήν.
 » Διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὑπομνήματος ἀμύνεται
 » τὸ ἱστορικὸν δικαίωμα τῆς Ῥωσσίας ἐπὶ τῶν ἐ-
 » παρχίων, ἅς μέχρι τοῦδε ἀμαθεῖς καὶ κακόβουλοι
 » καλοῦσιν ἐν τῇ Εὐρώπῃ Πολωνίας, καὶ περ ὁ-
 » κουμέντας ὑπὸ Ῥωσικῶν γενῶν.
 » Ἄλλα καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἰδίαις ἀρεταῖς ὁ Κα-
 » ραμίζιος τιμᾶται. Ἡ μετριοφροσύνη αὐτοῦ ἦν ἀ-
 » παράμιλλος διότι πάντας τοὺς μέχθους, πᾶσαν
 » τὴν ἀξίαν καὶ δόξαν αὐτοῦ εἰς οὐδὲν ἐλογίζετο
 » ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας. Ἰδοὺ τί ἔγραφε
 » πρὸς φίλον περὶ τῆς Λώης « Ὁ ἀνθρώπινος βίος
 » οὐκ ἔστι τὸ συγγράφειν ἱστορίαν, οὐδὲ συντάτ-
 » τειν τραγωδίας καὶ κωμωδίας, ἀλλ' ἀρίστως
 » σκέπεσθαι καὶ αἰσθάνεσθαι, πράττειν καὶ ἀγα-
 » πᾶν τὸ ἀγαθόν καὶ ἀνυφῶσθαι εἰς τῆς πηγῆν
 » αὐτοῦ. Πάντα τὰ λοιπὰ φροῦδα, μὴδ' αὐτῶν τῶν
 » 8 ἢ 9 τόμων μου ἐξαιρουμένων. » Τοσοῦτον ἐ-
 » μετριοφροῦνι ὁ ἐνάρετος οὗτος ἀνὴρ! Τὸ αἰσθημα
 » δὲ τοῦτο ἠδῆσε μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη,
 » ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς πρὸς φίλον,
 » ἢν ἐπεμψῆ μαθὼν διαφόρους καθ' ἑαυτοῦ ἐπικρί-
 » σεις. « Καὶ γεώτερος ὄν ἀπέφηνεν διαμάχεσθαι
 » πρὸς τοὺς γεννάδας φιλολόγους. Οὗτοι δύνανται
 » μορμαχρεῖν καὶ ὑπερασπίζεσθαι Ἰωάννην τὸν

» Φοβερόν... καὶ πάλιν οὐδὲν ἐπιχειρῶ ἔστ'
 » Θεός καὶ Τάρος. » Ἐν δ' ἑτέρα ἐπιστολῇ ἐ-
 » γραφε « Σὺ, φίλτατε, νομιθεῖς ὅτι ὀφείλω ἀπαρ-
 » τᾶν πρὸς πάσας τὰς ἐπικρίσεις. Οὐδαμῶς
 » εἰμὶ ὀκνηρός, καὶ ἐπιθυμῶ τελευτῆσαι τὸν βίον
 » ἐν εἰρήνῃ ὡς δ' εἰμὶ εὐγνώμων τοῖς φίλοις, οὐ-
 » τω καὶ ἄχολος τοῖς ὑβρισταῖς. Οὐκ ἐμοῦ ἀπο-
 » δεικνύειν ὅτι εἰμὶ ἀγαμέμνωνος ὡς ὁ Πάπας.
 » Πάντα ταῦτα μικροῦ λόγου καὶ μάταια. »
 » Πλὴν τῆς μετριοφροσύνης, ἐκ τῶν ἔργων αὐ-
 » τοῦ καταφαίνεται καὶ ἡ πρὸς τὴν θείαν Πρόνοιαν
 » πεποιθήσις, κραταιομένη ὁσημέραι ἐν τῇ ἑαυτοῦ
 » ψυχῇ. Ἐπέστελλέ ποτε φίλῳ « Ἀρίστην μὲν ἡ-
 » μέραν νομίζω ἐκείνην, καθ' ἣν οἴκουρῶ, ὦραν
 » δέ, καθ' ἣν ἐξ ὀφθῆς ψυχῆς παραδίδομαι τῇ θείᾳ
 » Προνοίᾳ. Ὁ ἀγαθὸν τὸν Θεόν αἰσθάνεται κί-
 » ρίως πᾶσαν τοῦ βίου τὴν ἠδύτητα. »
 » Προσθώμεν δὲ καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν πρὸς ἐρ-
 » δοχὸν φίλον αὐτοῦ, τὸν Κόμητα Καποδίστριαν,
 » ἢν ἔγραψεν ἔξ μῆρας πρὸ τῆς τελευτῆς διότι
 » ἐν αὐτῇ ἐμφαίνεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν πάσῃ τῇ
 » λαμπρότητι.
 » « Γράσκω μὴ ἀποκάνων' (ἀλλ' ἴσως ἔλθῃ καὶ
 » τοῦτο). ὦ, πόσον ἀγαπῶ ἐτι τοὺς συνοδοιπό-
 » ρους μου, καὶ πόσον μὲ θλίβει ἡ κακὴ αὐτῶν
 » μοῖρα πόσον ἡ ψυχὴ μου πληροῦται συμπι-
 » ρεῖας πρὸς τοσοῦτους οἰκειομένους καὶ λαοὺς!...
 » Ὁ θάνατος οὐ φοβεῖ με πολὺν, βλέπω μάλιστα
 » αὐτὸν ἐπίστε καὶ μετὰ τινος ἠδονῆς, λέγων συ-
 » γράκις τὸ τοῦ Ἰακώβου Ῥουσσῶ, ὅτι ὁ κοινώ-
 » μετος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πατρός ἀφροτίς ἐστι
 » περὶ τῆς ἐξεγέρσεως. Προβαίω εἰς τὸν θά-
 » νατον πίνω κατὰ σταγόνας τὴν γλυκεῖαν ἐπί-
 » γειον ὑπαρξιν. Χαίρω δ' ἐπὶ ταύτῃ κατ' ἴδιον
 » τρόπον, ἀόρατον τῷ φθόνῳ. Ἐν δυσαταῖς τοῦ
 » βίου ὄν. εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ἐπὶ παντὶ ὅπερ ἐ-
 » δωρήσατό μοι. Ἴσως ἀπατώμαι, ἀλλ' ἡ συνεί-
 » δησίς μου ἠσυχός ἐστι. Ἡ προσφιλεῖς πατρίς
 » μου εἰς οὐδὲν μεμψιμοιρεῖ κατ' ἐμοῦ διότι προ-
 » θύμως διηκόησα πάντοτε αὐτῇ τηρῶν τὴν τοῦ
 » χαρακτῆρός μου ἀξιοπρέπειαν, δι' ἣν αὐτῇ πά-
 » ντα ὑπεύθυνός εἰμι. Καὶ τί; Ἐδυστάμη περι-
 » γράφω μόνον τοὺς βαρβάρους χρόνους τῆς ἱ-
 »στορίας αὐτῆς. Οὐδεὶς εἶδὲ με ἐν τῷ πεδίῳ τῆς
 » μάχης, οὐδ' ἐν τοῖς συμβουλίαις τῶν βασιλέων.
 » Γινώσκω ὅμως ὅτι οὔτε δειλός, οὔτε ὀκνηρός
 » εἰμὶ, λέγω κατ' ἑαυτόν, οὕτως ἠδῶκεσεν ὁ
 » Θεός. Μὴ ἔχω δὲ τὴν γελίοιαν συγγραφικὴν
 » ἀλαζονείαν, εἰσέρχομαι ἀνευθυστότως εἰς τὴν
 » ὀμίγησιν τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν καὶ ὑποεφ-
 » ρῶν... Ἄλλ' ἀρκεῖ παρεξέβην τοῦ λόγου, καὶ
 » μοι φαίνεται οὐχὶ μικρόν. »
 » Ἐταῦθα καταλήγει ἡ πιστὴ ἱστορία τοῦ βίου
 » τοῦ ἐρδοχίου ἱστοριογράφου, ἢν ἠρῶσθην ἐκ διαφό-
 » ρων Ῥωσικῶν συγγραμμάτων, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ
 » Πληθύνου Ἀβόγου τοῦ σοφοῦ Καθηγητοῦ Παγό-
 » διν. Εἶθε ὁ καρπὸς οὗτος τοῦ ἔργου μου ὑπερ τῆς

συναγοῆς ἐπιστήμης τῶν δύο ὀρθοδόξων ἐθνῶν
 συντελέσαι εἰς σύντασιν ἐπὶ μᾶλλον τῆς ἀμοι-
 βαίας αὐτῶν ἀγάπης.

ΠΑΡΕΡΓΑ ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΛΕΣΒΟΥ.

Πρὸ μικροῦ ἐπανελθὼν ἐκ συντόμου τινὸς πε-
 ριοδείας κατὰ τὰ μεσόγαια τῆς νήσου, ἐρύψα ἐπὶ
 τοῦ χάρτου τὰς ὀλίγας ταύτας ἀναμνηστικὰ σημεῖ-
 σεις, τὰς ὁποίας ἐάν μὲν εὗρητε ὑπαγομένης εἰς τὸ
 κράτος τῆς Παρθίας, δύνασθε ἐν ἀπορίᾳ σπου-
 δαιότερων νὰ διασώσητε ἀπὸ τῆς λήθης, ἀφιερὺν-
 τες αὐταῖς στήλην τινα τοῦ πολλαχῶς ὠφελίμου
 ἡμῶν συγγραμματος, ἐάν δὲ ἐκφεύγωσι τὴν ἀρμο-
 διάτητα αὐτῆς, ἐν πάσῃ ἐξουσίᾳ περάδοτε τῷ
 Ἡρακλίτῳ.
 Βεβαίως εἰ ἀντ' ἐμοῦ ἐτύγγανεν ἀλλοδαπὸς πε-
 ριοδευτῆς, ἤθελεν εὖρει ἀφθονον καὶ ποικίλην ὕλην
 ἐν τῇ ἑαυτοῦ περιηγήσει, ὀδοιπόρον ὅμως αὐτό-
 χθονα, ὃν οὔτε πολιτικός, οὔτε ἀρχαιολογικός, οὔτε
 τοπογραφικός ἢ ἔθνογραφικός σκοπὸς κινεῖ εἰς πε-
 ριοδείαν, ἀλλ' ἀπλή περιέργεια πρὸς θέαν τόπων,
 καὶ ἐπιθυμία ἀναλήψεως τῶν ἐξηγητῶν αὐτοῦ
 δυνάμεων ἀπὸ πνευματικῶν μέγθων, τοιοῦτον, λέ-
 γω, ὀδοιπόρον εὐκόλως διατρέγουσι πολλὰ ἄλλως
 λόγου ἀξία ἀντικείμενα, εἴτε ὡς συνῆθη αὐτῷ, εἴτε
 ὡς ἀλλότρια τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ.
 Ἦδη ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων τὸ ὄνομα Μι-
 τυλῆνῃ εἶχεν ἐκνηκῆσαι ὡς γενικὸν ὄνομα τῆς νή-
 σου Λέσβου, ἐξομοιωμένης οὕτω πρὸς τὰς πλείους
 τῶν νήτων, ὧν αἱ πρωτεύουσαι ὀνομαζοῦσιν συνή-
 θως αὐτῇ τῇ νήσῳ ἢ ὀνομασία δὲ αὐτῇ εἰς τοὺς
 παλαιωτάτους χρόνους ὑπεῖργε καὶ εἰς αὐτήν, διότι
 ἀναφέρεται καὶ πάλιν Λέσβος ἐξ ἧς καὶ ἄπασα ἡ
 νῆσος ἐκλήθη. Εἰς τὴν ἐπικράτησιν δὲ τοῦ ὀνόμα-
 τος Μιτυλήνῃ ἐδῶκεν ἴσως χώρον ἢ πρὸ χρόνων
 εἴτε παντελῆς ἐκλειψῆς εἴτε ἐξασθένης τῶν ἄλλων
 ἐπιστήμων πόλεων τῆς νήσου, καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὐ-
 ζήσις τῆς πόλεως Μιτυλήνης. Διότι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ
 τῶν ἱστορικῶν χρόνων πάντες πόλεις, ὑπαγόμεναι
 εἰς τὸν σύλλογον τῶν Αἰολίδων πόλεων, ἐρημι-
 ζοντο ἐπὶ δυνάμει καὶ σοφίᾳ ἐν τῇ Λέσβῳ, ὧν τῆς
 σαφῆς διέσωσαν εὐτυχῶς μέχρι σήμερον τὰ ἀρχαῖα
 ὀνόματα. Ἡ Μιτυλήνη, ἐξ ἧς καὶ ἄπασα ἡ νῆσος
 ἐλάζε τὸ ὄνομα, ἢ Πύρρα, ἢ εἰσείπια μόνον σώ-
 ζονται, ἐν μέρει ὑπὸ τὰ ὕδατα, πρὸς τὸν ἀνατο-
 λικὸν μυχθὸν τοῦ πάλαι μὲν Ἡυρῶνιο Ἐυρέπου, νῦν
 δὲ κόλπου τῆς Καλλονῆς καλουμένου, ἢ Ἐρεσσός
 πρὸς δυσμὰς τῆς νήσου κειμένη καὶ περὶ αὐτῆς ἐ-
 ρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως δεκνύουσα, ὀνομαζέται
 δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατὰ συνηθὴν καὶ συνῆθη τροπὴν
 τοῦ σθόγγου εἰς εἰ Βέρρος ἢ δὲ τετάρτη δὲν
 διασώζεται μὲν εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ, διετη-
 ρῆθη ὅμως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὡς ἐπωνυμία ὀλοκλή-
 ρου ἐπαρχίας ὃθον καὶ λέγεται θρόνος Μηθύμνης

καὶ ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῆς, Ἅγιος Μηθύμνης. Ἡ δια-
 φορὰ δὲ εἶναι ὅτι ἑδρα τοῦ ἁγίου Μηθύμνης δὲν εἴ-
 ναι ἡ ἀρχαία Μηθύμνα, ἢς τὴν θέσιν κατέχει ὁ σή-
 μερον λεγόμενος Μόλιθος, ἀλλὰ κώμη τις τῆς
 Καλλονῆς, Ἀχυρόνα τὸνομα, ἴσως διότι ἐθεωρήθη
 ὡς κεντρικώτερον μέρος τῆς ἐπαρχίας. Σημειωτέον
 δὲ ἐνταῦθα ὅτι τὰ ὀνόματα Καλλονὴ καὶ Μόλιθος
 ἀναφέρονται οὕτω καὶ παρὰ Λαονίω Καλκοκονδυ-
 λῃ, διηγουμένη τὴν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' κατὰ τὸ
 1462 ἄλωσιν τῆς Λέσβου ἐξ οὗ δὴλον ὅτι τὰ ὀ-
 νόματα ταῦτα δὲν εἶναι τοσοῦτον νέα, ὅσον ἤθελε
 τις ὑποθέσει. Ἡ Καλλονὴ μάλιστα φαίνεται ὅτι
 ἦτο πόλις ἀξιολογώτατη τῆς νήσου, ἐξ ὧν λέγει ἐν
 βιβλίῳ Γ' « Παιτογόλης Καλλιουπόλεως ἑπαρχος
 ἐπὶ Ἄμυράτῳ τοῦ νεωτέρου στόλω ἀφικόμενος ἐπὶ
 Λέσβον ἐπέδραμέ τε τὴν νῆσον, καὶ ἀνδράποδα ὡς
 πλεῖστα ἀρελόμενος τὴν τε Καλλονὴν παρεστήσατο
 πόλιν τῆς Λέσβου εὐδαίμονα καὶ ἐξελὼν αὐτὴν ἀ-
 πεχώρησεν ἐπ' οἴκου. » Ἐξ ἐκείνου δέ, ὡς εἶαι,
 τοῦ ἀνδραποδισμοῦ ἐξέπεσε τῆς ἀκμῆς τῆς, καὶ
 διοικισθεῖσιν ἀπόλεσε τὴν πρώτην αὐτῆς ἐπισημό-
 τητα βραδυτέρου δὲ οἱ διασπαρέντες κάτοικοι συν-
 φικίσθησιν εἰς πέντε ἢ ἑξ κωμῶνδρια, μόνις ἐν τέ-
 ταρτον ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τῆς θα-
 λάσσης.
 Τὴν εὐδαίμονίν τῆς δὲ ὦρελε βεβαίως οὐχὶ εἰς
 τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον ἢ εἰς τὴν ναυτιλίαν, διότι,
 κειμένη ἐντὸς τοῦ ὀμιονίου κόλπου δέκα περίπου
 στάδια μακρὰν τῆς προσβορείου ἀκτῆς, δὲν εἶναι
 εὐθετος εἰς ἐμπόριον, ἀλλ' εἰς τὴν μεγάλην εὐφο-
 ρίαν τῆς παρ' αὐτῇ ἐκτεινομένης ἐριδιώλακος πε-
 διαδος, ἧτις καὶ σήμερον κατὰ μέγα μέρος ἀποτε-
 λεῖ τὸν πλοῦτον τῶν κατοίκων.
 Ἐν μέρει ἀμπελόφυτος, ἐν μέρει σπόριμος ἢ πε-
 διάς αὐτῇ παριστᾶ θέαμα ὠραῖον εἰς τοὺς ὀφθαλ-
 μοῦς τοῦ θεατοῦ. Εἰς ταύτην δὲ τὴν φυσικὴν καλ-
 λονὴν χρωστέι πιθανῶς καὶ ἡ πόλις Καλλονὴ τὸ
 ὄνομα τῆς. Καὶ πρὸς μεσημβρίαν μὲν καθ' ὄλον
 τὸ μήκος περικλύζεται ὑπὸ τοῦ εὐρέος Ἡυρῶνιο
 κόλπου, πλουσίον καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν εἰς παν-
 τὸς εἶδους ὄστρεα καὶ ἰχθύας, ἀνατολικῶς δὲ ἐ-
 τείνεται μέχρι τοῦ Πιτυώδους ὄρους τῶν Ἡυρῶν-
 ῶν κατὰ Θεόφραστον, ὅπερ καὶ παρὰ τοῖς ἔγγω-
 ρβίαις διὰ τουρκικῆς λέξεως οὕτως ὀνομαζέται,
 Τζαμλικ ἐκ τοῦ Τζαμ πτύς, πεύκλι πρὸς βορρᾶν
 ὀρίζεται ὑπὸ σειρᾶς λόφων καὶ ὄρειων, παρατεινο-
 μένων μέχρι τοῦ ἀρχαίου Λεπυτύμου, καὶ μέχρι
 τοῦ Ὁρδύμνου πρὸς δυσμὰς. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς
 πεδιάδος ταύτης εὐρίσκειται ἑκτασις γῆς ἀκάρπου,
 τριακοντασταδίου περίπου, εἰς ἣν τὰ ἀπὸ τῶν πα-
 ρακειμένων λόφων καὶ ὄρειων καταρρέοντα ὕδατα,
 μὴ εὐρίσκοντα διέξοδον μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀνε-
 νούμενα δὲ καὶ μετὰ τῶν θαλασσίων ὑδάτων πλημυ-
 ροῦντων τὸν χειμῶνα, καθιστῶσι τὴν γῆν ἀλυμ-
 ράν καὶ ἀρυτὴ πρὸς πᾶσαν βλάστησιν, τοὺς ἐννεᾶ
 δὲ μῆνας τοῦ ἔτους καὶ παντάπασιν ἄβατον. Ἡ
 ἐκτεταμένη αὕτη γῆ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ γονιμο-
 ποιεῖται ἂν διὰ τινῶν διασπαρϋομένων ὀχητῶν καὶ

διωρύγων ἐδίδετο εἰς τὰ ὕδατα ὠρισμένη διεύθυνσις πρὸς τὴν θάλασσαν ἤθελε δὲ συγχρόνως ἀπαλάττει καὶ τὰς περὶ κώμας ἀπὸ πολλῶν ἐπιδημικῶν νόσων, καὶ μάλιστα τῶν διαλειπόντων πυρετῶν, οἵτινες, ὡς παρετήρηθη, ἐνσκήπτουσι κατὰ τὰ πολυόμετρα ἔτη, προἶον ὄντες τῶν μιασματικῶν ἀναθυμιάσεων τῶν ἀναδιδόμενων ἐκ τῶν στασίμων ὑδάτων τῆς ἀλυκίδους ταύτης γῆς. Ἄλλοτε μικρὸν τι μέρος αὐτῆς τῆς Ἀλυκίδος, ὡς ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἐγγυρίων, ἐχρησίμευεν ὡς ἀλοπήγιον, ἐξ οὗ ἰκανὸν ἄλας ἐξήγετο· μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν ὅμως τῶν ἐλαίων κατὰ τὸν βερὺν χειμῶνα τοῦ 1850, ἡ βιομηχανία αὕτη κατηργήθη, οὐδὲ ἀνελήθη ἔκτοτε. Σήμερον εἰς οὐδὲν ἄλλο ὠφελεῖ, ἢ εἰς τὸ νὰ χορηγῇ τοῖς ἐντοπίσι εἶδος χρώματος πρὸς στέγασιν τῶν οἰκιῶν των (διότι σπᾶνιαί εἰσιν αὐτόθι αἱ κεραμοστεγεῖς οἰκίαι), ὅπερ ὀνομάζουσι *λίπεδον*, τούτέστιν *ἀλίπεδον*, ἐκτὸς ἂν τις προτιμήσῃ τὴν σύνθεσιν τῆς λέξεως ἐκ τοῦ *λίπος-ἔδος*, οἰνεὶ λιπαρὸν ἔδαφος, γῆ λιπαρά.

Ἄλλ' ἀφείψας τὴν στέππυρ ταύτην τῆς Λέσθου, ἀς ἐπανέλθω εἰς τὴν παχύγειον πεδιάδα τῆς Καλλονῆς. Μέρους μὲν αὐτῆς, ὡς προείπον, εἶναι ἀφορισμένον τῇ Δήμητρί, μέρος δὲ τῷ Διονύσῳ· ἀλλὰ τὸ κράτος τοῦ τελευταίου Θεοῦ τοσοῦτον ἐξετάθη πρὸ ὀλίγων ἔτων, ὥστε εἶναι φόβος μὴ μετὰ τινος ἐνιαυτοῦς, ἂν οὕτω προβαίῃ ἡ ἀμπελοφυτεία, ἐκδιωχθῇ ὅπως διόλου ἡ Δημήτηρ ἐκ τῆς γῆς ταύτης. Ἡ μεγάλη δὲ ἀνάπτυξις τῆς καλλιέργειας τῆς ἀμπέλου ὀφείλεται μάλιστα εἰς τὴν ἐνσκήψασαν νόσον τῶν σταφυλῶν. Διότι παραδόξως πως, ἐν ᾧ πανταχοῦ τῆς νήσου αἱ ἀμπελοὶ κατεστράφησαν καθ' ὅλοκληρίαν, αἱ τῆς Καλλονῆς ἔμειναν ἐπὶ πολὺ ἀνάλωτοι ὑπὸ τῆς νόσου, καὶ μόλις πέρυσιν ἕνεκα τῶν διπνεκῶν βροχῶν τοῦ ἔαρος καὶ τοῦ θέρους προσεβλήθησαν, καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐφθάρσαν. Ἐφέτος ὅμως ἀνέλεθον τὴν ὑγείην αὐτομάτως, καὶ μάλιστα τὸ ἰδιαίτερον εἶδος τῶν σταφυλῶν τὸ ἰδιάζον εἰς τὴν Καλλονῆν, ἐξ οὗ καὶ ὁ ὀμῶνυμος *Καλλωνιατικὸς* οἶνος, μόλις παρουσιάζεν ἴχνη τινα καχεξίας, ἐν ᾧ τὰ ἔτερα εἶδη οὐχ ἤττον καὶ ἐφέτος ἦσαν βεβλαμμένα. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ ἀντέχει πλεῖστον εἰς τὴν νόσον, καὶ προσβλήθην δὲ, ταχύτερον ἀναλαμβάνει θεραπευόμενον. Ὀλίγιστοι ἰδιοκτῆται φοβούμενοι τὴν περυσινήν φθορὰν μετεχειρίσθησαν ἐφέτος τὴν θεϊώσιν κατὰ τὸν νεώτερον τρόπον· μίξαντες δηλ. τέφρας μέρη 2, καὶ θεῖου 1, εθεύωσαν διὰ τοῦ μίγματος τούτου τὰς ἀμπέλους μόλις βλαστησάσας· οὕτω δὲ ἀπέκτησαν σταφυλὰς ὑγιεινότητας οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην θεϊώδη ὀσμὴν ἀναδιδούσας, ἐνῶ αἱ ἀθεράπευτοι ἔφερον σημεῖα τῆς νόσου ἐν μέρει. Εἶναι δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς σταφυλῆς τοιοῦτόν τι ἢ ῥᾶξ αὐτῆς εἶναι μέλαινα, λεπτόφλοισ, οὐχὶ μίζων κερασίου, τοσοῦτον διαφανῆς, ὥστε ἀπέναντι τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου στίλβει καὶ γίνεται βυσσινόχρους· ἔχει δὲ καὶ χυμὸν ἀρθρον καὶ γλυκύτατον· 400 ὀκάδες σταφυλῶν πιζομένων δίδουσι

γλευκῶς 50—60 ὀκάδων, διύλιζόμενων δὲ τῶν στεμφύλων μετὰ τὴν ζύμωσιν αὐτῶν πορίζεται οἰνόπνευμα 15—20 ὀκάδων. Ἔνεκα πασῶν τούτων τῶν ιδιοτήτων οἱ οἰνοποιοὶ καὶ κάπλιοι προτιμῶσι παντὸς ἄλλου εἶδους τὸ τῆς Καλλονῆς.

Ἦτο καιρὸς τρυγητοῦ ὅτε ἐπεσκέσθην ταῦτα τὰ μέρη. Καθ' ἅπασαν τὴν πεδιάδα κινήσεις καὶ ζωὴ ἐπεκράτει· ἐδῶ μακρὰ σειρά ἐμπορίων καὶ ἀγωγῶν ὀδηγούντων ἡμιόνους φερούσας ἀνὰ δύο κοφίνους προέκυπτεν ἐκ τοῦ δυτικῆς, ἐρχομένη ἀπὸ τῆς ἐξ ὄρας ἀπεχούσης κωμοπόλεως Ἀγιάσσου, καὶ διεσπείρετο κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ἵνα εὖρη ἄμπελον πρὸς ἀγορὰν σταφυλῶν· ἐκεῖ πληθῆ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, νέων καὶ νεανίδων, πεζῶν καὶ ἐποχουμένων προσέχοντο ἀναμιζῆ ἐκ τῶν περὶ κωμῶν καὶ χωρίων διὰ διαφορῶν ὁδῶν, διευθυνόμενοι εἰς τὸν τρυγητὸν μετὰ καλῶν ἐξηρητημένων ἐκ τῆς καμπῆς τοῦ ἀγκῶνος. Μετ' ὀλίγον γέλωτες καὶ φωναὶ καὶ ἄσματα τῶν τρυγητῶν καὶ τρυγητριῶν, καὶ διάλογον μετὰ τῶν ἐμπορίων καὶ ἰδιοκτητῶν ἐπλήρουν πᾶσαν ἄμπελον. Σκηναὶ ἀληθῶς γοητευτικαὶ ἀναμιμνήσκουσαι ἀμυδρῶς τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων Διονυσιακὴν τινα ἐορτήν. Μόλις δὲ παρέρχονται δύο ἢ τρεῖς ὥραι τῆς ἡμέρας, καὶ σειρά φορτίων πολυαριθμῶν ἐκ πάσης ὁδοῦ καταβαίνει εἰς τὴν θάλασσαν, κομίζουσα σταφυλὰς εἰς 30 ἢ 40 σκάφη προσωρισμένα εἰς τὸ πλησιέστερον ἐπίγειον, Ἀγία Ἀρνα καλούμενον, καὶ περιμένοντα νὰ συμπληρωσῶσι τὸ φορτίον των καὶ μεταφέρωσι τὰς σταφυλὰς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, εἰς Πλωμαρίον, εἰς Γέραν καὶ εἰς Ψαρὰ. Διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦν ἀρθρονία μεγάλη σταφυλῶν, τῆς ποσότητος αὐτῶν ἀναβάσης εἰς ἕν περίπου ἑκατομμύριον ὀκάδων, καθ' ἃς ἐκ βεβαίων πηγῶν ἤρυσθην πληροφορίας.

Καὶ δὲν ἀνταμεῖβει μόνον ἡ σταφυλὴ τοὺς κόπους τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα προϊόντα· οἶον ἀμύγδαλα καὶ σῦκα ἐξαιρέτα, καὶ ἰδίως ὁ ἄριστος σίτος ὁ ἐν αὐτῇ καλλιεργούμενος, ὅστις ἐν καιρῷ εὐφορίας δύναται καὶ τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων νὰ διαθρέψῃ καὶ ἀλλαγῆ νὰ ἐξαχθῇ.

Καιρὸς δὲ νὰ ρίψω ἐν βλέμμα καὶ εἰς ἄλλα τινὰ μέρη τῆς νήσου. Ἡ Λέσθος φυσικῶς ἐξεταζομένη εὐρίσκειται μία τῶν ὠραιότερων καὶ πλουσιωτέρων νήσων τοῦ Αἰγαίου· κειμένη ἀπέναντι τῆς Ἀσιάτιδος ἀκτῆς, παρὰ τὴν λεωφόρον τὴν ἄγουσαν ἐξ Ἐυρώπης εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, εἶναι λίαν εὐθετος πρὸς ἐμπορίαν καὶ μάλιστα ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς Μιτυλήνη. Διὸ καὶ ἅπασαι αἱ ἀτμοπλοῖαι ἐταιρεῖαι εἰς τὸ δρομολογίον των προσδιορίζουσιν ὡς ἕνα τῶν σταθμῶν των καὶ τὴν Μιτυλήνην, οὔσαν προικισμένην μετὰ δύο λιμένων ἰκανῶς ἀσφαλῶν, δυστυχῶς ὅμως καταστάντων σήμερον ἀπροσάτων εἰς μεγάλης χωρητικότητος πλοῖα ἕνεκα τῆς παραμελήσεως αὐτῶν. Τὸ κυριώτερον δὲ καὶ πλουσιώτερον προϊόν αὐτῆς εἶναι τὸ ἔλαιον, καὶ κατὰ συνέπειαν τὸ σαπῶνιον, ὃν ἀρθρον ποιεῖται ἐξαγωγῆν. Ἐμφιλοχωρεῖ δὲ ἡ ἐλαία κατὰ τὰ με-

σημερινὰ καὶ ἀνατολικά αὐτῆς μέρη· καὶ οἱ μᾶλλον ἐλαϊόφυτοι τόποι κείνται ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῆς σχηματιζομένης μεταξὺ τῶν δύο κόλπων τῆς Γέρας καὶ Καλλονῆς· τοιοῦτοι δὲ εἶναι ἡ Γέρα περιλαμβάνουσα πέντε χωρία, τὸ Πλωμαρίον σχηματιζόμενον ἐκ δεκαπέντε κωμῶν καὶ κωμυδρίων, καὶ ἡ Ἀγιάσσος, κωμόπολις περὶ τὰς χιλιάς μετροῦσα οἰκογενεῖας. Κατὰ δεύτερον λόγον παράγει εἰς μικρὰν ποσότητα καὶ διάφορα ἄλλα προϊόντα, ὃν τινα ἀποστέλλει καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν· οἶον τυρία, μαλλία, βαλανίδια, μέταξην καὶ ποικίλας ὀπώρας. Εἰς δὲ τὸ βόρειον καὶ δυτικὸν ἐπικρατεῖ ἡ ἀγρία δρυς καὶ ἡ βαλανιδέα· ἀλλ' ἡ πρὸς δυσμὰς τοῦ Πυρραίου κόλπου χώρα εἶναι ἡ μᾶλλον πτωχὴ καὶ ἀμειβοῦσα δένδρων, διὸ καὶ καταλληλότερα εἰς ποιμιστροφίαν. Διὰ τὸ λεπτόγειον δὲ τούτων τῶν μερῶν καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἀποδημοῦσι τὸν πλεῖστον χρόνον εἰς Μικρὰν Ἀσίαν πρὸς πορισμὸν τῶν ἐπιτηδείων. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰ βρειότερα τῆς νήσου μεταβαίνουσιν εἰς τὴν ἀπέναντι Αἰολικὴν χώραν, ἐνθα μετέρχονται τὸ ἐπιτόπιον ἐμπόριον καθιστάμενοι καὶ κτηματῆαι, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν Ἀτραμυτικὴν χώραν.

Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἀδόξατον εἰπεῖν τι βέβαιον, πρῶτον μὲν, διότι ἐπίσημοι ἀπαιθμηταὶ σπανίως γίνονται, καὶ γινόμενα δὲ ἀκριβεῖς δὲν ὑπάρχουσι, δεύτερον δὲ διότι οὐδεὶς ἰδιώτης ἀνέλαβε τὸν κόπον τοῦτον νὰ κἀμῃ κατὰ κώμας καὶ χωρία ἐρευνᾷ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων. Ἀλλὰ ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων πληροφοριῶν δρωόμενοι δὲν ἀπομακρυνόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας ἀναριθμίζοντες τοὺς κατοίκους ἀπάσης τῆς νήσου εἰς ἑκατὸν χιλιάδας, ὃν τὸ δέκατον περίπου Ὀθωμανοὶ. Ἰσχυροὶ δὲ ἐπὶ τῆς Λέσθου μία πόλις, ἐκ χιλίων τετρακοσίων περίπου οἰκιῶν συγκεκριμένη χριστιανικῶν καὶ πεντακοσίων τουρκικῶν, ἡ Μιτυλήνη, 40 κωμοπόλεις ἔχουσι ὑπὲρ τὰς 500 οἰκογενεῖας ἐκάστη, 35 κώμαι χριστιανικαί, 43 κωμύδρια τουρκικά, καὶ 30 χωρία, ἐνθα συνοικοῦσι μετὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὀλίγοι Ὀθωμανοὶ. Ἐκ τούτων δὲ 30 κώμαι διατηροῦσι σχολεῖα δημοτικά, καὶ 7 ἑλληνικά, ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας διατηρούσης ἀνώτερον σχολεῖον ἐκ πέντε διδασκάλων συγκροτούμενον, εἰς ᾧ φοιτῶσι καὶ ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς νήσου μαθηταί. Ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ ὑπάρχει καὶ ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ἐν ᾧ ἀποτίθενται καὶ διαφυλάττονται ὑπὸ τῶν λογίων τῆς πόλεως αἱ ἐν αὐτῇ ἀνακαλυπτόμεναι ἀρχαιοτῆτες, εἴτε ἐκ τυχαίων ἀνασκαφῶν, εἴτε διεσπαρμέναι τυγχάνουσιν κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὰ περὶ αὐτῆς.

Περὶεργοὶ εἰσιν οἱ ἰδιωτισμοὶ τῆς γλώσσης τῶν νῶν Λεσθίων· διότι χωρὶα μόλις ἀπέχοντα δύο ἢ τρεῖς ὥρας ἀπ' ἀλλήλων πολλάκις ἔχουσι καὶ λέξεις ἰδίας καὶ προφοράν τῶν λέξεων ἰδιάζουσαν. Ἐν τούτοις οὐκ ὀλίγα ἑλληνικὰ λέξεις περιφέρονται εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τῶν γυναικῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι αὐταὶ ἀνέκδημοὶ οὔσαι διατηροῦσι καθαρὰν καὶ ἀμιγῆ τὴν ἐγγύριον διάλεκτον

καὶ προφορὰν. Γλωσσικὴν ὕλην ἀρθρον ἤθελεν εὖρει ὅστις ποτε προετίθετο νὰ συντάξῃ τὸ γλωσσάριον τῆς Λέσθου. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ ἔργον προτρέπομεν τοὺς κατὰ τὰς διαφορὰς κώμας ἑλληνοδιδασκάλους καὶ δημοδιδασκάλους νὰ ἐνασχοληθῶσιν, ἄτε ἐνὸς μόνου μὴ δυναμένου νὰ συλλέξῃ τὰς εἰς ἐξήκοντα περίπου χωρία διεσπαρμένας λέξεις. Ἐξιοσημειῶται δὲ εἰσιν οἱ κατὰ τὸ δυτικὸν τῆς νήσου ἐπικρατοῦντες ἰδιωτισμοὶ ὡς καὶ οἱ εἰς Πλωμαρίον καὶ Ἀγιάσσον. Παραδείγματα ὀλίγα δύναμαι ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ σᾶς δώσω περὶ τῶν ἐν Πλωμαρίῳ ἐπικρατοῦντων.

Ἐνταῦθα λ. χ. προφέρουσι τὴν συλλαβὴν *σι* δασέως ὡς τὸ γαλλικὸν *chi*, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς συλλαβάς *σα*, *σο*, *σου*. Ὅθεν ἐκείνοι προφέρουσι σήμερον, γράφουσι *chi*; σῆτάρ, ἀντὶ σήμερον, γράφουσι, σιτάρ. Ἐπὶ τὸ *τ*, εἰς τὴν συλλαβὴν *σι*, μετατρέπουσιν εἰς *κ*, τοῦτο βεβαίως κατὰ τὰ δωρικά τόκα—πότα· ὅθεν ἐκείνοι λέγουσι κυρί—τυρί· σῆλος—στῆλος· φωκία—φωτιά· κίντα κάνεις—τι κἀνεις (τὸ δὲ κίντα—τί δῆ). Ἐκ τῆς τοιαύτης προφορᾶς πολλάκις συγγένται λέξεις πρὸς ἀλλήλας καὶ προκύπτουσι γαλοῖα λογοπαίγνια, λ. χ. ταυτίζεται τὸ τυρίον μετὰ τὸ κηρίον, ὁ σῆλος μετὰ τὸν σῆλον, καὶ ἡ ἡμέρα Τρίτη μετὰ τὴν πόλιν Τρίκκη. Παρὰ τοῖς Πλωμαρίταις συνήθως συγκόπτεται ἡ κατάληξις *ω* τοῦ ἀπροσώπου, ὡς τρώγ, λέγ, φάγ, πάγ, ἀντὶ τρώγω, λέγω, φάγω, πάγω. Ἐνῶ ἀλλαγῆ τοῦ *ω* προφέρεται *ου*, οἶον τρώγου· λέγου. κτλ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο γίνεται μόνον εἰς τὰ καταλήγοντα εἰς γω ῥήματα. Τὸ *ν* τοῦ *γ'* πληθ. προσώπου προφέρουσιν ὠρῶς, ὡς προφέρεται ὁ συνδυασμὸς τῶν γαλλικῶν γραμμάτων *gn*, οἶον αἱ λέξεις λέγουν, γράφουν, φάν(=φάγουν) προφέρονται λέγου*gn* (τὸ *e* ἄφρων) γράφου*gn*, φάγου*gn*.

Εἰς τὰ στόματα τῶν Πλωμαριτῶν ἀπαντῶνται πολλὰ λέξεις ἑλληνικαὶ ἢ ἑλληνικῆς ἀρχῆς· οἶον· *Ῥίμη* παρ' αὐτοῖς λέγεται ἡ ἀγνία, ἡ ἀγορὰ, ἡ ἰδίως τὸ μέρος τῆς ἀγορᾶς ἐνθα ὑπάρχουσι καφενεῖα. Ἡ λέξις ἑλληνικὴ, ὡς ἐν τῷ εὐαγγελικῷ *α* ἐξέλθετε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ῥύμας. *
Ταραχῶ. = Ταρακτικόν. Ταραχῶ νερὸ λέγεται ἡ ῥαγδαία βροχῆ.

Θαρμίζω = βασκαίνω καὶ θάρμισμα = βασκανία. Ἀθάρμιστά σου! ἐπιφώνημα θνημασμοῦ, ὅπερ ἐκφωνοῦσιν ὅταν ἀποτροπιάζονται ἀποδιοπομπόμενοι τὴν βασκανίαν. Τὸ θαρμίζω ἴσως εἶναι θερμίζω, διότι πιστεύεται ὅτι ὁ βασκανιόμενος πυρέσσει καὶ θερμαίνεται· ἐπομένως ἀπευχόμενοι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βασκανίας, ὅπερ ἐστὶν ὁ πυρετὸς καὶ ἡ θερμῆ, ἀπέχονται καὶ ἀποκρούουσιν αὐτὴν τὴν βασκανίαν διὰ τοῦ ἐπιφωνήματος ἀθάρμιστά! *Ἄρτιον*. = ἐπιτηδεύομαι, εἶμι περὶ τι ἰκανός, ἐμπεριός. ἔχει καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἄρτιος τοιαύτην τινὰ σημασίαν.

Χάμ = κατὰ γῆς τὸ ἑλληνικὸν χαμαί.
Ἄδρασκούρη = αἰθάλη· ἡ μήπω σβεσθεῖσα τέφρα, ἀλλὰ διατηρούσα ἀκόμη πῦρ καὶ θερμότητα.

δοθείσα υπό Κ. Τυπάλδου Ιερομονάχου, ἐν Κερκύρᾳ ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς Κυβερνήσεως τὸ 1827.

5, Ἡ ἡθικὴ ἐφαρμοσθεῖσα εἰς τὴν πολιτικὴν, συγγραφεὶσα γαλλιστὶ παρὰ τοῦ Ε. Ζιονῆ, μεταφρασθεῖσα ἑλληνιστὶ ὑπὸ Ν. Σπηλιάδου καὶ τυπωθεῖσα κατὰ τὸ 1828, ἀλλὰ ποῦ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ σύγγραμμα (*).

6, Τὰ Μυστικосоμβούλια, καὶ οἱ λαοὶ ὑπὸ Μπινιὸν καὶ ὑπόμνημα περὶ Ἑλλάδος ὑπὸ Σατοβριάν, μεταφρασθέντα ἐκ τῆς Γαλλικῆς ὑπὸ Ν. Σπηλιάδου, καὶ τυπωθέντα τὸ 1826. (Ἐν Ναυπλίῳ).

7, Περί τοῦ ἐγκληματικῷ δικαστηρίου λόγος τοῦ Σερβάντου, μεταφρασθεὶς ἑλληνιστὶ ὑπὸ Γ. Αποστόλου Σκαλιστήρη καὶ τυπωθεὶς τὸ 1832 ἐν Βουκουρεστῖῳ ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Ι. Ηλιάδου.

8, Παιδαγωγικὰ μαθήματα Στεφάνου Κομμητᾶ τοῦ ἐκ Φθίης, εἰς δεκαεὶς τόμους, τυπωθέντα ἐν Πέστη τὸ 1828 καὶ περιέχοντα 1, ἑλληνικὰ εἰς τρεῖς τόμους ἐκλεκτῶν συγγραφῶν μετὰ σημειώσεων καὶ λεξικοῦ 2, Μυθολογίαν 3, Γραμματικὴν 4, Γενικὴν Ἱστορίαν 5, Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν 6, Γεωγραφίαν νέαν 7, Γεωγραφίαν παλαιάν 8, Ἐκλογάρια 9, Ἰερὰν κατήχησιν 10, Ἀλφαβητάριον 11, Χρηστοθήσιον 12, Ἀριθμητικὴν 13, Ὀνομαστικόν.

9, Ἱστορία τοῦ Πατριάρχου Ἰωσήφ μετὰ σκέψεων τινῶν. Ἐν Μελίτῃ 1831 ἔκ τῆς αὐτοῦ Αμερικανικῆς τυπογραφίας.

10, Αἰσχύλου Πέρσαι ἐν Βερολίῳ 1825.

11, Μουσείον, ἡ ἑφημερὶς ἑλληνικὴ, φιλολογικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ, ἐκδιδομένη ὑπὸ Παναγιώτου Ἰωαννίδου* φυλ. Α. ἐν Παρισίοις ἐκ τῆς τυπογραφίας Α. Βελή. 1819. Ἀγνοοῦμεν ἐὰν ἐξεδόθησαν καὶ ἕτερα φιλολογία.

12, Δοκίμῃ Ἱστορία τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀχρὶ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, τυπωθεῖσα ἐν Λούδρω τὸ ἀχρὶ* μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως καὶ σημειώσεων τοῦ Βαβολάνδ.

13, Ὀρθόδοξος ὁμολογία τοῦ Μελετίου Συρίγου, τυπωθεῖσα εἰς Ὀλλανδίαν, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν πότε, ἠλλείποντος τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ παρ' ἡμῖν ἀντιτύπου.

14, Θεολογικὴ διάλεξις τοῦ ἰδίου, ἐτυπώθη εἰς Παρισίους ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ὑπὸ Συμεῶνος Ῥικάρδου, μέλους τῆς Σαρβονικῆς Ἀκαδημίας, πότε ὅμως ἀγνοοῦμεν διὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἀνωθεν λόγον.

15, Ὁμολογία πίστεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ Μητροφάνους Κριτοπούλου πρωτοσυγγέλου τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας τυπωθεῖσα τὸ 1661. ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ εἰς Χαλμσιὰδ.

16, Ἡ μαθηματικὴ ἡδὴ, ἤτοι μαθηματικά, ὑπὸ Μπαλάνου, τυπωθέντα εἰς Λειψίαν.

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΑ. Ἐτυπώθη ἐν Ναυπλίῳ.

17, Ἰω. Δονῆ Κερκυραίου σύγγραμμα δι' οὗ ἀναίρει τὰ γραφόμενα κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἄββα Καμπανάκη, ἐτυπώθη τὸ 1823, εἰς Βιέννην.

18, Ἀνακρέοντος Τητοῦ μέλη, τυπωθέντα ἐν Πετροπούλει τὸ 1794, τύποις τοῦ ἑλληνικοῦ Μουσείου ἑλληνιστὶ καὶ ῥωσιστὶ.

19, Ἡροδότου Ἱστοριῶν λόγοι Θ'. μετὰ λατινικῶν σημειώσεων, ἐκδοθέντες τὸ 1809. Ἐν Ὄξονᾳ ὑπὸ Φρειδερίκου Ρεΐτσίου.

20, Ἡ Καινὴ διαθήκη διγλώσσος, τουτέστι τὸ θεῖον ἀρχέτυπον καὶ ἡ ἀπλή μετάφρασις, τυπωθεῖσα ἐν Λονδίῳ τὸ 1819, ὑπὸ Τιλλίγου καὶ Οὐγου τῆς Χερσέξ.

21, Ὁμήρου Ὀδύσσεια μετὰ διαφόρων παρατηρήσεων ὑπὸ Ἄλτερ, ἐν Βιέννῃ MDCCXCIV.

22, Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ Θ. Φαρμακίδου τυπωθέντα ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1829, καὶ 1830 ἔκ τῆς τυπογραφίας τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Κ. Βρεττός μόνον τὴν ἐν Βιέννῃ ἔκδοσιν ἀναφέρει.

23, Κωνσταντινίαις ἤτοι περιγραφῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κτλ. τυπωθεῖσα εἰς Βενετίαν τὸ 1824, ἐν τῷ τυπογραφίῳ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Θεοδοσίου. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην δὲν ἀναφέρει ὁ Κ. Βρεττός.

24, Γραμματικὴ Ἰταλικὴ ὑπὸ Σ. Βλαστοῦ, ἐξεδόθη τὸ 1834 ἐν Βενετίᾳ ὑπὸ Φραγκίσκου Ἀνδρεόλα. Περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης οὐδένα λόγον ποιεῖ ὁ Κ. Βρεττός.

25, Βιβλίον πρόχειρον τοῖς πᾶσι, περιέχον τὴν τε πρακτικὴν ἀριθμ. καὶ περὶ τοῦ πῶς νὰ εὑρίσκη ἕκαστος τὸ ἅγιον πάσχα κτλ. ὑπὸ Μανουὴλ Γλυζονίου, ἐτυπώθη τὸ 1818 ἐν Βενετίᾳ εἰς τὸ τυπογραφεῖον Ν. Γλυκεῖ. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην δὲν ἀναφέρει ὁ Κ. Βρεττός.

26, Βίος Σαρτωρίου, κατὰ Πλούταρχον, ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ ἐν Παρισίοις, ἐκ τῆς τυπογραφίας J. Cherhart. τὸ 1816.

27, Ὁμήρου Ἰλιάς ὑπὸ Γ. Ρουσιάνου, μετὰ ἑλληνικῆς παραφράσεως, μυθολογίας κτλ. τυπωθεῖσα τὸ 1819, ἐν Βιέννῃ εἰς τὸ τυπογραφεῖον Ἰω. Σνεϊφερ, προκαταβολῇ τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως Γεωργίου Σακελαρίου. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην δὲν μνημονεύει ὁ Κ. Βρεττός.

28, Βιβλίον καλούμενον Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, ἐτυπώθη τὸ 1817 ἐν Βενετίᾳ παρὰ τῷ τυπογράφῳ Ν. Γλυκεῖ.

29, Ἀκολουθίαι δύο τῆς ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Φωτεινῆς καὶ τοῦ ὀπίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ τοῦ ἐν Εὐθείᾳ ἀσκήσαντος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1819.

30, Ἀριστοτέλους περὶ ψυχῆς βιβλίοι τρεῖς μετὰ βραχειᾶς ἐκ τῶν τοῦ Συμελίου ὑπομνημάτων εἰς αὐτάς ἐξηγήσεως Ἰακώβου Σχεμισίου, ἐτυπώθησαν εἰς Βασιλείαν εἰς τὸ MDXLIII.

31, Ἄλγιον λόγος διδασκαλικὸς τοῦ Πλάτω-

νος δογμάτων. Ἐν Βενετίᾳ τὸ ἀρλε παρὰ Στεφάνου τῷ Σαένεφ.

32 Γραμματικὴ ὑπὸ Ἀγκλίου Ρήγα, ἐν Βενετίᾳ 1827 παρὰ Μ. Γλυκεῖ.

33, Περί τῆς κατασκευῆς τῶν κρασίων διὰ μέσου τῆς οικονομικῆς συμπικνώσεως, φυλλάδιον ἐκδοθὲν τὸ 1824 εἰς Κέρκυραν καὶ τυπωθὲν ἐν τῇ Κυβερνητικῇ τυπογραφίᾳ, τοῦ ὁποῦ οὗ συγγραφεὺς δὲν ἀναφέρεται.

34, Ἐπιτομὴ Γενικῆς Ἱστορίας, συγγραφεῖσα γαλλιστὶ ὑπὸ Δουκίου, μεταφρασθεῖσα παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Σταγειρίτου ἑλληνιστὶ καὶ τυπωθεῖσα ἐν τρισὶ τόμοις εἰς Βιέννην τὸ 1812 ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Σχράεμβλ.

35, Ἐπιτομὴ τῆς παλαιᾶς Ἱστορίας μετὰ πίνακος γεωγραφικοῦ τῶν ὀνομάτων τῶν σημαντικωτέρων χωρῶν, πόλεων ποταμῶν κτλ. τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἱστορίαν ταύτην, συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ν. Σιληβέργου καὶ τυπωθεῖσα τὸ 1834 εἰς Ναύπλιον.

36, Ἐν τοῖς ἀριθμοῖς 46 καὶ 48 τοῦ Β' τόμου τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας τοῦ Κ. Παππαδοπούλου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μάξιμος Μαργούνιος συνέταξε δύο συγγράμματα, ἐνῶ συνέγραψε καὶ περιγραφὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς ἑξ' βιβλία, ἧτις ἀγνοοῦμεν ἐὰν ἐτυπώθη.

37, Λεξικὸν ἰταλοελληνικὸν ὑπὸ Σπυρίδωνος Βλαντή ἔκδοσις τετάρτη τοῦ ἔτους 1819, παρὰ Νικολάου Γλυκεῖ.

ΔΥΟ ΡΩΣΙΑΕΣ

αἰχμαλωτοὶ ἐν Καυκάσῳ.

—οοο—

Ὅτε τὸ 1854 ἔτος οἱ στόλοι καὶ αἱ στρατιαὶ τῆς Δύσεως κατεπολέμου τὴν Ἀρσῆτον ἐν τῇ Κριμαίᾳ, ὁ Σιαμιλ τοῦ Καυκάσου ἐξακολουθῶν ν' αἰνυεταὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας κατὰ τῆς Ῥωσίας, κατώρθωσε κατὰ τινα ἐπιδρομὴν νὰ αἰχμαλωτίσῃ δύο Ῥωσίδας εἰς τὰς ἀνωτάτας τάξεις ἀνηκούσας τῆς κοινωνίας. Τὴν εἰδησιν τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης εἴχομεν μὲν ἀναγνώσει τότε εἰς τὰς ἐφημερίδας, δὲν εἶναι ὅμως ἀνάξια τῆς ἡμετέρας προσοχῆς καὶ αἱ λεπτομέρειαι αὐτῆς, διότι οὐ μόνον αἱ περιπέτειαι εἶναι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς περιέργοι, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐξεῖς τῆς ἀδαμάστου ἐκείνης τῶν Καυκασίων φυλῆς μανθάνομεν ἐκ τῆς διηγήσεως.

Πρὸς δυσμᾶς τῆς Τίφλιδος, ἧτις πρωτεύουσα εἶναι τῆς Γεωργίας, κεῖται ἡ Κακετία, ἐπαρχία εὐφορωτάτη, κατάφυτος ὡς παράδεισος καὶ εὐκραεστατον ἔχουσα τὸ κλίμα. Δυστυχῶς ὅμως εἶναι ὁμορὸς ἄλλης ἐπαρχίας καυκασικῆς κατοικουμένης ὑπὸ φυλῆς θηριώδους. Ναι μὲν στρατὸς Ῥωσικὸς ὑπερασπίζει τὰ ὄρια ἐκείνης* ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἑκτα-

σις αὐτῶν εἶναι μεγίστη, δὲν ἀρκεῖ νὰ προλάβῃ ἢ ν' ἀντιρροῦσῃ πάντοτε ὅλας τὰς εἰσβολὰς τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν τινι τοιαύτῃ συνέθε καὶ ἡ αἰχμαλωσία περὶ ἧς πρόκειται.

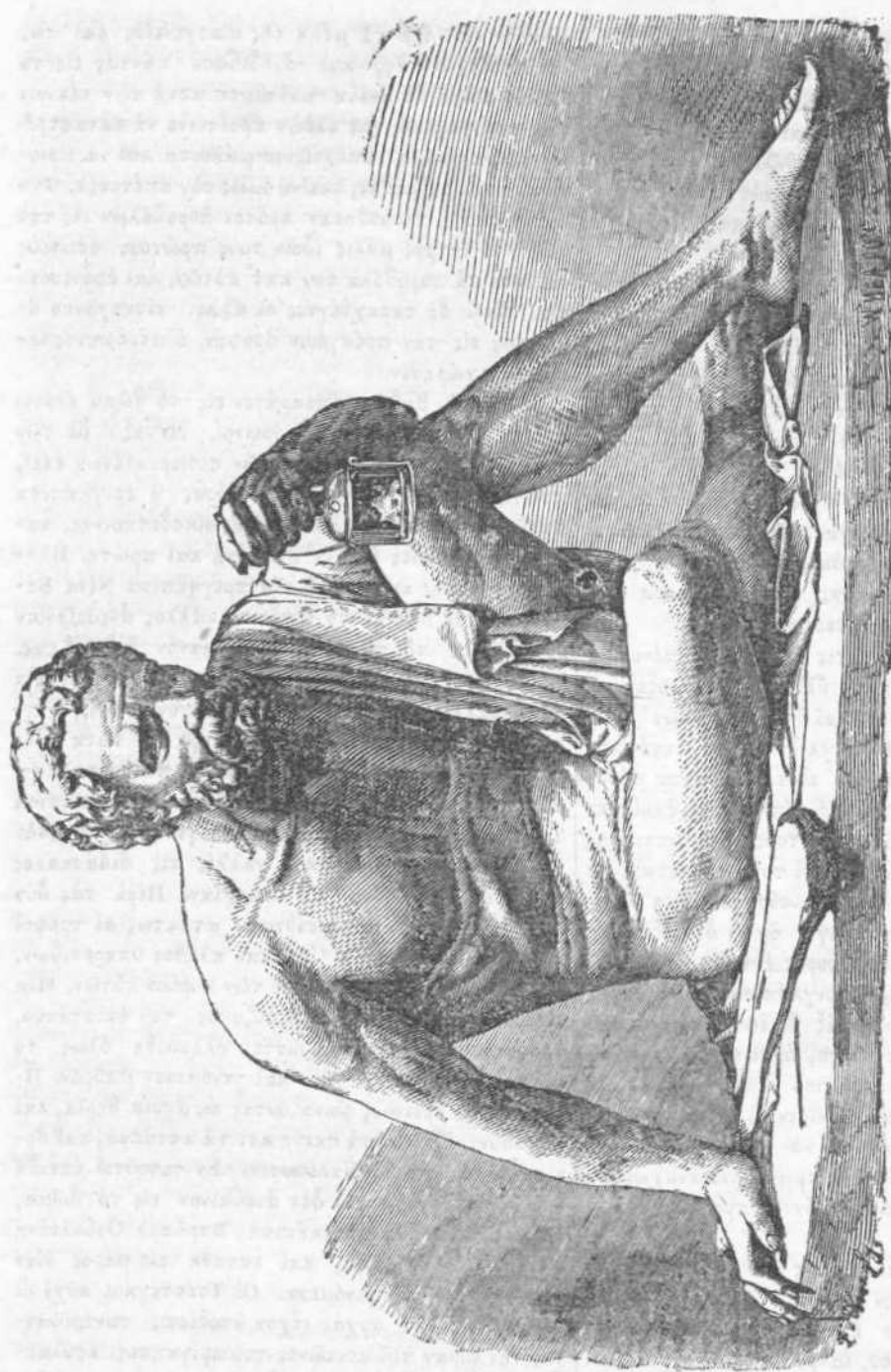
Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου τοῦ 1854 ἔτους, ὁ πρίγκηψ Δαυὶδ Τσαυτσαυατζέ, ὑπηρετῶν παρὰ τῷ ἐν Καυκάσῳ ῥώσῳ ἀρχιστρατήγῳ, ἐστάλη πρὸς τὰ ἀρκτικά τῆς Κακετίας, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐγγωρίου στρατοῦ τῆς Καρελίας. Καὶ δὲν ἦτο μὲν γεγυμνασμένος ὁ στρατὸς οὗτος, ἀνεφλέγτο ὅμως ὑπὸ πολλοῦ πόνου πρὸς τὸν πόλεμον. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ὁ πρίγκηψ Δαυὶδ, εἶχεν ὥρατον ὑποστατικὸν ἐκεῖ πλησίον, τὴν Τσινονδάλην, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλαζάνα συμβάλλοντος τὰ ὕδατα εἰς τὴν Κῦρον, ὅπου εἶχε μεταβῆ πρὸ αὐτοῦ ἐκ Τίφλιδος ἡ νέα σύζυγος μετὰ τῶν τέκνων του. Συνώδευε δὲ αὐτὴν καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς Βαρβάρᾳ Ὁρβελιάνη (*), τῆς ὁποίας ὁ ἀνὴρ καὶ εἰς τῶν νειῶν εἶχον φρονεῦθι εἰς τὸν Καυκάσον· ὁ δὲ στρατὸς τοῦ πρίγκηπος ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ.

Καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν Ἰούνιον ὁ πρίγκηψ διέτριβεν ἠσυχῶς ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας του· ἀλλὰ τὴν 30 αὐτοῦ εἰδοποιήθη ὅτι ὁ Σιαμιλ ἤλθεν ὁδηγῶν δεκαπέντε χιλιάδας ἰππέων (**), καὶ κατεστρατοπέδευσε εἰς Καράτι, χωρίον ὄρεινόν, καὶ ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ συνέλθῃ στρατὸς εἰς τὸ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀλαζάνα χωρίον Κάνδον, δύο χιλιόμετρα ἀπέχον ἀπὸ τοῦ χωρίου Τσιλδα, περὶ τοῦ ὁποῦ ἦσαν διεσκορπισμένοι οἱ στρατιῶται. Καθὼς καὶ ὅλα τὰ χωρία τῆς Γεωργίας, οὕτω καὶ ἡ Τσιλδα συνέκειτο ἐξ οἰκιῶν ἐν μέσῳ κήπων κειμένων, ὑπὸ τὴν προστασίαν πεπαλαιωμένου φρουρίου. Ὁ πρίγκηψ προσέταξεν ἀμέσως τὰ δέοντα, μετέβη δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπιούσαν εἰς Κάνδον, μηδὲν ὑποπτευθεὶς ὅτι ἡ οἰκογένειά του μένουσα μόνη ἔτρεχε κίνδυνον. Ἀπὸ τοῦ 1800 ἔτους ὅτε οἱ ὄρεινοι ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων, δὲν εἶχον ταλμησεῖ νὰ διαβῶσι τὸν Ἀλαζάνα· καὶ διὰ τοῦτο ὁσάκις οἱ κάτοικοι τῆς Τσινονδάλης ἔβλεπον κατὰ τὴν ἀπέναντι ὄχθην νέφη καπνοῦ ἀναγγέλλοντα τὴν παρουσίαν τῶν ἑσέρων δὲν ἐταράττοντο. Πλὴν τούτου πολλὰ τάγματα τακτικοῦ πεζικοῦ ἐστρατοπέδευον ἐκεῖ περὶξ, καὶ ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ὀλίγον ἀπέχουσα τῆς Τσινονδάλης, ἐχρησίμευεν ἐν ὧρᾳ ἀνάγκης ὡς καταφύγιον. Ἰδοὺ διὰ τί ἀνεχώρησε ὁ πρίγκηψ ἀνόπιστος.

Ἐλθὼν δὲ εἰς Κάνδον καὶ Τσιλδαν εὗρε τὰ πράγματα σπουδαιότερα ἢ ὅσον ὑπέθετε· διότι καὶ οἱ φρουροῦντες ἐκεῖ ἦσαν εὐάρημοι, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἤρ-

(*) Ἡ πρίγκηπισσα Άνα Τσαυτσαυατζέ καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Βαρβάρᾳ Ὁρβελιάνη εἶναι ἐγγοναὶ τοῦ τελευταίου τῆς Γεωργίας ἡγεμόνος Γεωργίου Η', διὰ καὶ ὀνομάσθησαν ἀμφότεραι τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶναι δὲ εἰς ἄκρον ὥρατα ὡς ἐκαστὴν αὐτῶν τῆς Γεωργίας.

(**) Αἱ δυνάμεις τοῦ Σιαμιλ συγκεντρῶνται ἐν δύο ὄρεινῶν φυλῶν, ἐκ Τατσέγιων καὶ Αἰσῶν καὶ ἡ μὲν πρώτη κατέχει τὸ κέντρον, ἡ δὲ δευτέρα τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Καυκάσου.

Διογένης ο Κυνικός φιλόσοφος λέγων μετ' ἡμέραν ἄσπας, ἀρθρωποι, Κλεγε, ζητώ.

χστο δρομαίος δύο ἔχων φάλαγγας ἐξ ἰππέων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συγκειμέναι, καὶ διοικουμέναι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σιαμίλ.

Τὴν νύκτα ἤκούετο μακρὰν, κατὰ τὰς πρώτας ῥωσικὰς σκοπιάς, κρότος πυροβόλων· τὴν δ' ἐπιούσαν προέβησαν οἱ ἐχθροὶ κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τῶν Ῥώσων, καὶ συγκροτηθείσης μάχης σφοδρὰς ἐπάτησαν. Ὁ πρίγκηψ, νομίζων ὅτι δὲν θηλοῦσι πλέον ἐπανελθεῖ, καθόσον μάλιστα καὶ δευτέρα αὐτῶν ἐφοδος ἀπεκρούσθη, εἰδοποίησε τὴν σύζυγόν του· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον νέον σῶμα ἰππέων ἀφ' ἑνὸς ἔρη ἐβάδιζε πρὸς τὸν Ἀλαζάνην. Συγχρόνως ὁ πρίγκηψ ἔλαβε παρὰ τῆς συζύγου του ἐπιστολὴν λέγου-

σα ὅτι πάντες οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου φοβηθέντες κατέφυγον εἰς τὰ δάση. Ταῦτα μαθὼν ὁ στρατηγὸς διευθύνθη πρὸς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ· ἀλλ' ὅτε ἐφθασεν εἶδεν ὅτι οἱ ὄρειοι εἶχον περάσει αὐτὸν καὶ ὅτι ἕκαιον, ἔσφαζον καὶ διήρπαζον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μεταβῆ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην καὶ νὰ περιμεῖν τὸν ἐχθρὸν ἐπανερχόμενον ἵνα ἐξοντώσῃ αὐτόν. Τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ὅπως προεῖδεν· ὁ ἐχθρὸς ἐπανῆλθεν, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἐπέπεσαν μανιωδῶς κατ' αὐτοῦ σφάζοντες καὶ κυριεύοντες τὰ ἀρπαγέντα, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ πρίγκηψ ἀνεγνώρισε πολλὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν οἶκόν του. Ἀλλὰ τί ἀπέγεινεν ἡ οἰκογένειά του;

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐγένοντο καὶ ἕτεροι δύο, καθ' ἃς ἀπεδείχθη ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ πρίγκηπος ἐγένετο αἰχμαλώτος· διότι μεταξύ τῶν νεκρῶν εὑρέθη καὶ ἡ ἐπιστάτις αὐτοῦ, καὶ τὸ πτώμα τοῦ τετραμήνου βρέφους τὸ ὅποιον ἐθήλαζεν ἡ πρίγκηπισσα (*). Τὴν ἀνακάλυψιν ἤμωσ ταύτην δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀνακοινώσωσιν εἰς τὸν πρίγκηπα. Ἴδου δὲ πῶς συνέβη ἡ αἰχμαλωσία.

Μόλις ὁ πρίγκηψ Δαυὶδ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Τσινονδάλης, καὶ εἶδον ἀνωθεν τῆς οἰκίας λάμψιν πυρκαϊῆς κατὰ τὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ Ἀλαζάν· διὸ οἱ κάτοικοι τῶν περὶ τὸ χωρίον φοβηθέντες ἀνεχώρησαν πάντες ἀμέσως· τινὲς δὲ ἦλθον παρακαλοῦντες τὴν πρίγκηπισσαν νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ αὐτή, καὶ ἔφερον μάλιστα καὶ ἀμάξας. « Ἐπιθυμοῦμεν νὰ σὰς ὑπερασπισθῶμεν, εἶπον πρὸς τὴν πρίγκηπισσαν Ἄνναν· ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας· ἔλθετε μεθ' ἡμῶν. » Ἡ πρίγκηπισσα ὅμως δὲν ἐνέδωκεν, ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τῆς θείας τοῦ ἀνδρός της, ὡς γινώσκουσα ὅτι ἡ οἰκία της εἶχε τοίχους στερεωτάτους.

Τὴν δὲ νύκτα ἀνθρωπὸς τις ὄλος βεβρηγμένος ὡς ἂν εἶχε διαβῆ τὸν ποταμὸν ἦλθε ζητῶν φιλοξενίαν, λέγων ὅτι εἶναι ἔμπορος καὶ ὅτι κολυμβῶν ἐσώθη ἀπὸ τῶν ὄρειων. Ἡ πρίγκηπισσα συγκατένευσε νὰ τὸν δεχθῆ· ἀλλ' ὅτε τὸν εἶδε, μείναντα μόνον μετ' ὀλίγον, ὅτι ἐγέμιζε τὰ ὄπλα του, ἐμοίρασε πυροβόλα καὶ πολεμοφόδια εἰς τοὺς τρεῖς ὑπηρετάς τοὺς μείναντας μετ' αὐτῆς, καὶ τοὺς προσέταξε νὰ τὸν ἀφοπλίσωσι καὶ νὰ τὸν φονεύσωσιν ἅμα ὑποπτευθέντες αὐτόν. Ἡ προσταγὴ ὅμως δὲν ἐξετελέσθη, καὶ ὁ ὑποτιθέμενος ἔμπορος ἐγένετο ἀφαντος.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἡ πρίγκηπισσα ἔλαβε παρὰ τοῦ συζύγου της ἐπιστολὴν, ἐξ ἧς ἐφαίνετο ὅτι κίνδυνος δὲν ὑπάρχει· διὰ τοῦτο, ἀντὶ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως εἰς τὰ δάση, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς Τελάθην· ἀλλ' ἔως οὐ ἐτοιμασθῶσιν οἱ ἵπποι καὶ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα, ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ μέχρι τῆς ἐπιούσης. Ἐξυπνίσασα δὲ ἀπὸ πρώτας ἵνα ἀναχωρήσῃ ὑπέπεσεν εἰς κινδύνους, ἀσθενῆ ὄντας προίμια ἄλλων σπουδαιοτέρων.

Ἴδου πῶς διηγείται αὐτοὺς εἰς τῶν παρευρεθέντων εἰς τὴν ὀδυνηρὰν ἐκείνην σκηνήν·

« Οἱ ἵπποι ἐφθασαν ἐκ Τελάθης, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Κ. Γορλιτχέγκου, ἱατροῦ τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ πρίγκηπος· καὶ ἐνῶ ἠτοιμάζοντο αἱ ἀμάξαι, ἡ πρίγκηπισσα παρεκίνησε ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοὺς ὑπηρετάς νὰ περιτυλίξωσι καὶ δέσωσιν ἀσφαλῶς τὰ πολυτίμα πρᾶγματα ὅσα εἶχε φέρει εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ἦτο δὲ ὀγδόη ὥρα τῆς πρώτας ὅτε ἠκούσθη γέρον λοχαγὸς ἀπόμαχος, ἐκ τῶν συνοίκων τοῦ πρίγκηπος κράζων ἀλλεπαλλήλως Ἐρχοῦνται! καὶ τρέχων διὰ τῆς αὐλῆς ἵνα ὑπάγῃ καὶ κρυβῆ εἰς τὸν κήπον. Πάντες κατεπτοήθησαν, οἱ ἀμαξήλαται καὶ οἱ ὑπηρεταὶ ἐφυγον, ἡ δὲ πρίγκηπισσα εἰσελθοῦσα μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν οἰκίαν,

συνήθροισεν δια τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ τὰς ὑπηρετίδας αὐτάς, καὶ ἀνεβίβασε πάντας εἰς τὸ δῶμα· μόλις δὲ ἀνέβη καὶ αὐτὴ μετὰ τῶν τέκνων της, καὶ χωρικός τις ἐλθὼν προέειπε νὰ καταστρέψῃ τὴν κλίμακα· ἐπεχείρισε μάλιστα καὶ νὰ προινήσῃ τινὰς βελούδας, ἐκείνη ὅμως τὸν ἀπέτρεψε. Τὴν αὐτὴν ὥραν, ἠκούσθησαν κρότοι πυροβόλων εἰς τὴν αὐλήν· ὁ ἱατρὸς μόλις ἰδὼν τοὺς πρώτους ὄρειοὺς ἐκένωσε τὰ πυροβόλα του κατ' αὐτῶν, καὶ ἐρόνευσεν ἔνκ. Ἐνῶ δὲ παραχθέντες οἱ ἄλλοι εἰσῆρχοντο ἀτάκτως εἰς τὴν πρόσγειον ὄροσθην, ὁ ἀτρόμητος ἱατρὸς ἀνεχώρησεν.

« Σιωπὴ βαθεῖα ἐπεκράτει εἰς τὸ δῶμα ἐνότῳ διήρπαζον τὴν οἰκίαν οἱ ὄρειοι. Μεταξὺ δὲ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν τῶν σεσωρευμένων ἐκεῖ, πρώτη ἤρχετο πλησίον τῆς θύρας ἡ πρίγκηπισσα Βαρβάρη Ὁρβελιάνη, ἀδελφὴ τῆς οἰκοδεσποίνης, καθήσασα ἐπίτηδες ἐκεῖ ἵνα ἀποθάνῃ καὶ πρώτη. Πλησίον δὲ αὐτῆς ἐκάθητο ἡ νέα πρίγκηπισσα Νίνα Βάρατοφ, τῆς ὁποίας τὸ ἐξαισίον κάλλος ἀνεδείκνυεν ἔτι μᾶλλον τὸ πλούσιον γεωργιανὸν ἐνδυμᾶ της. Ἡ δὲ πρίγκηπισσα Ἄννα, ὀλιγώτερον μὲν γενναία ἀλλὰ μᾶλλον ἀποφασιστικὴ, ἔπεσε γονυκλινῆς, ἐνηγκάλισθη τὸ τέκνον της, καὶ ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς τὴν θύραν ἵνα μὴ ἴδῃ τὸν πέλεκυν πίπτοντα κατ' αὐτῆς. Πορρωτέρῳ ἐκάθητο ἡ γραιὴ πρίγκηπισσα Τίνα Ὁρβελιάνη, τῆς ὁποίας τὸ λογικὸν εἶχε σχεδὸν παραλύσει ὁ φόβος, καὶ γαλλίς τις διδάσκαλος πρὸ μικροῦ ἐλθοῦσα εἰς Γεωργίαν. Περί τὰς δύο δὲ πρίγκηπισσας ἐπεσωρεύθησαν ἀτάκτως αἱ τροφαὶ κρατοῦσαι τὰ παιδιά (*), καὶ πλῆθος ὑπηρετιδῶν, ἀλλὰ μὴ ἔχουσαι τὸ θάρρος τῶν κυρίων αὐτῶν. Μία τις μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ἡ σύζυγος τοῦ ἐπιστάτου, τοσοῦτῳ κατεπτοήθη, ὥστε ἠλλοιώθη ὄλος τὸ πρόσωπόν της ἐξογκωθὲν καὶ γενόμενον μαῦρον. Ἦκουον τοὺς ὄρειοὺς φωνάζοντας ὡς ἄγρια θηρία, καὶ κατασυντρίβοντας τὰ σκεύη καὶ τὰ κάτοπρα, καὶ δοκιμάζοντας νὰ κυμβαλίσωσιν. Ἐν τοσοῦτῳ ἐπειδὴ ἡ ὥρα παρήρχετο καὶ δὲν ἀνέβαινον εἰς τὸ δῶμα, ἐνθάρρυνθεῖσα ἡ πρίγκηπισσα Βαρβάρη Ὁρβελιάνη κατέβη τὴν κλίμακα, καὶ ἐστάθη εἰς μέρος ὅθεν κατεσκόπευε τὰ γινόμενα. Οἱ Τσεστέγκοι οὐχὶ οἱ Λέσγοι, ὡς κατ' ἀρχὰς εἶχον ὑποθέσει, συντρίβαντες τὴν θύραν τοῦ κοιτώνοιο τοῦ πρίγκηπος, ἐφύλασσαν ὄλας τὰς ἐξόδους· ἀνέβη λοιπὸν πλήρης ἀθυμίας. Μετὰ ταῦτα κατέβη καὶ ἡ γραιὴ πρίγκηπισσα Τίνα, ἀλλὰ δὲν ἐράνη πλέον. Μετὰ μικρὸν, ὑπηρετίς τις ἐκλείσε καλῶς τὴν θύραν, φανταζομένη ὅτι διὰ τούτου θὰ ἐμποδισθῶσιν οἱ ὄρειοι. Ἀλλ' ἰδοὺ αὐτοὶ ἀναβαίνοντες· ὁ κρότος τῶν ποδῶν αὐτῶν ἀκούεται εἰς τὸν παρακείμενον θάλαμον· βίπτουσι διὰ τῶν παραθύρων τὰ στρώματα

(*) Ἡ πρίγκηπισσα Ἄννα εἶχε πέντε τέκνα, τὴν Σαλομήν, ἔκατῃ, τὴν Μαρίαν, πανταεῖτῃ, τὴν Ταμάραν, τριετῃ, τὸν Ἀλέξανδρον, ἐνὸς ἔτους, καὶ τὴν Λυδίαν, μηνῶν τεσσαρῶν, τὴν ὁποίαν ἐθήλαζεν αὐτὴ ἡ μήτηρ. Ἡ δὲ Βαρβάρη Ὁρβελιάνη εἶχε τὸν Γεώργιον, ἕξ μηνῶν.

(*) Οἱ ὄρειοι συνιθίζουσιν ἐντὶ ν' ἀπολέσωσι καταδικωμένους, τοὺς αἰχμαλώτους· τὰ φονεύσωσιν αὐτοὺς.

καὶ τὰ προσκέφαλα· ἡ θύρα τοῦ δωματος σείεται, ἀλλὰ δὲν ἐνδίδει· κτύπος σφοδρότερος συντρίβει αὐτήν, καὶ ἄγριοι καγχασμοί, εἰς οὓς ἀποκρίνονται οἱ θρήνοι τῶν παιδίων καὶ τινων ὑπηρετῶν, ἀντιχοῦσιν. Οἱ ὄρειοι ἀνεκάλυψαν ἀπροσδοκῆτως τὸν σωφὸν τῶν γυναικῶν τὰς ὁποίας ἐνόμιζον μακρὰν εἰς τὸ δάσος· ἡ πριγκίπισσα Ἄννα ἀνεγείρεται ἐναγκαλιζομένη τὸ τέκνον τῆς· ἀλλ' ἀρπάζεται καὶ σύρεται μετὰ τῶν ταλαιπώρων συντρόφων τῆς. Ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὸ μέσον τῆς κλίμακος, αἱ προιονισθεῖσαι βαθμίδες ἐνδίδουσι, καὶ ἄρπαγες καὶ γυναῖκες καταπίπτουσι· τὸ βρέφος πίπτει ἀπὸ τὰς ἀγκύλας τῆς πριγκίπισσας, καὶ μάτην ἀναγκάζεται ἡ ταλαιπώρος νὰ τὸ ἀναλάβῃ. Ἐν τούτῳ οἱ ὄρειοι ἀνεγείρονται καὶ φιλονεικοῦσι τίς ν' ἀρπάσῃ τὴν οἰκοδόμοισιν τὴν ὁποίαν ἀνεγώρισαν. Ἰδοὺ ἀκτινοβολοῦσιν αἱ σπάθαι των, καὶ ἡ πριγκίπισσα μεταβάλλει ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλον. Ἐπὶ τέλους μένει εἰς ἐκεῖνον ὅστις εἶχε πρῶτος ἀρπάσῃ αὐτήν ἐπὶ τοῦ δωματος, ἀλλ' εἰς ἐλευθερὴν κατάστασιν· διότι ἐὰν δὲν ἐσκέπαζε τὴν γύμνωσιν αὐτῆς ἢ κατὰ τὴν συμπλοκὴν λυθεῖσα μακρὰ κόμη τῆς, θὰ ἐφαίνετο σχεδὸν ὀλόγυμος εἰς τοὺς ὄρειοὺς. Κυριευθεῖσα οὕτω ὑπὸ τοῦ πρώτου ἄρπαγος, ὅστις ἐφαίνετο ἐκ τοῦ ἐνδύματος ὅτι ἦτο Μουρίδης (*), ἀπετέθη εἰς πλυνόν, ὅπου προσέταξεν αὐτὴν νὰ περιμένῃ. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπανελθὼν παρέλαβε καὶ ἔφερεν αὐτὴν εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ἐκάθισεν αὐτὴν μετὰ τῶν πολλῶν ἵππων, ἵνα ἴσως τὴν κρύψῃ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν συμπατριωτῶν του. Παρατηρήσας τότε τὰ πολυτίμα ἐνώτια τῆς πριγκίπισσας ἠθέλησε νὰ τὰ λάβῃ· ἀλλ' αὐτὴ ἀπήντησε διὰ νευμάτων ὅτι ἐὰν μόνον φέρῃ πρὸς αὐτὴν τὸ τέκνον τῆς θέλει τὰ παραχωρήσει. Ὁ ὄρειος ἀνεχώρησε καὶ πάλιν, καὶ ἐπανελθὼν ἔφερε τὴν μικρὰν Λυδίαν, τῆς ὁποίας τὰ πολυτίμα σπάργανα εἶχον γενεῖ ὅ,τι καὶ τὸ ἐνδύμα τῆς μητρὸς τῆς· ἡ δὲ πριγκίπισσα ἐμβαλοῦσα τὰ ἐνώτια ἔδωκε τῷ ὄρειῳ. Εἰς δὲ τις ἄλλος ὀμιλῶν ὀπωσοῦν τὴν ῥωσικὴν, ἠρώτησεν ἐὰν εἶχε κεκρυμμένα χρήματα· ἐκεῖνη δὲ ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶχε, καὶ ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐρευνήσωσιν.

(*Ἐπεὶ συνέχεια.*)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

***

ΔΙΚΗ ΠΕΡΙ ΕΙΚΟΝΟΣ. Κατὰ τὴν ἀγγλικὴν νομοθεσίαν ἐνίστῃ υποβάλλονται εἰς τὴν κρίσιν τῶν

(*) Μουρίδα ὀνομάζονται αἱ σωματοφύλακες τοῦ Σιαμῆ· εἶναι δὲ ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων, καὶ συγκαταθετοῦσιν εἶδος ἀδελφότητος θρησκευτικῆς καὶ στρατιωτικῆς, ὀρκιζόμενοι ν' ἀπέχουσι πάσης συμπαθείας πρὸς τοὺς ἰδίους συγγενεῖς. Καὶ ἄγαμαι μὲν ἄντες δὲν νομφένονται, ἔγγαμοι δὲ ἀπέχουσι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων αὐτῶν ἐνίστῃ ὑπηρετοῦσι τὸν Σιαμῆ.

ὀρκωτῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεις. Ἰδοὺ δὲ μία ἀρ-
μετὰ περίεργος·

Ζωγράφος τις, Βράουν τὸ ὄνομα, ἐνέγαγέ τινα Τένναν ζῆτων 85 δραχμάς, ἀντίτιμον τῆς εἰκόνος τῆς συζύγου ταύτου, τὴν ὁποίαν κατεσκεύασε μὲν ἐκεῖνος, οὗτος ὁμοῦ δὲν ἐδέχετο λέγων ὅτι δὲν ὁμοιάζει τὸ πρωτότυπον.

Ὁ Κ. Βράουν εἶπεν ὅτι μετέρχεται τὸν ζωγράφον πρὸ 30 ἐτῶν, ὅτι πρὸ 30 ἐξέθετο εἰς τὴν ἐν Λονδίῳ βασιλ. ἀκαδημίαν ἀξία λόγου φιλοτεχνήματα, καὶ ὅτι πρὸ 20 ἐζωγράφησεν αὐτὸν τὸν ἐνάγοντα τούτου ἐπιτυχῶς, ὥστε ἂν καὶ παρήλθον τσαῦτα ἐτῆ ἢ ὁμοίους εἶναι μεγίστη· διὰ τοῦτο ὁ Κ. Τένναν παρήγγειλε καὶ τῆς συζύγου του τὴν εἰκόνα. Μετὰ τὴν κατασκευὴν ταύτης ὁ Κ. Τένναν συνεκάλεσε συμβούλιον γυναικῶν εἰς τὴν οἰκίαν του διὰ νὰ κρίνῃ ἐὰν ἦτο ὁμοία· αὐταὶ δὲ ἐξέμεσαν τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ τοῦ ἔργου του.

Καὶ ὅλαι μὲν ἀπεφάνθησαν ὅτι οὐδὲ σιὰ ὁμοιότητος ὑπάρχει μετὰ τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ πρωτοτύπου· μία δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπεν ὅτι ἡ εἰκὼν ἦτο καινόν τι φαινόμενον, γυνὴ βάρους ἔχουσα 126 χιλιόγραμμων (twenty stone woman), καὶ ὅτι οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου τῆς ἦσαν διπλασίως ὀγκώδестεροι τοῦ πρωτοτύπου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ζωγράφος προσέειπε νὰ καταμετρήσῃ ἀμφοτέρω, καὶ ν' ἀποδείξῃ οὕτω ψευδῆ τὴν ἐνστάσιν· ἀλλ' οὐτε τὴν πρότασιν ἐδέχθησαν οὔτε τὰ συμφωνηθέντα ἐπλήρωσαν. Ὁ δικηγόρος τοῦ ἐναγομένου εἶπεν ὅτι ἡ ἀνομοιότης ἦτο καταφανής, καὶ ὅτι ἐπειδὴ ἡ Κ. Τένναν ἦτο παρούσα, τὸ δικαστήριον ἐδύνατο νὰ συγκρίνῃ τὴν εἰκόνα μὲ τὸ πρωτότυπον (Γέλως γενικῶς).

Ἡ Κ. Τένναν προσέβη τότε εἰς τὸ μέσον, ἀπέβαλε τὸν πῖλόν τῆς, καὶ περιτυλίξασα τὴν κεφαλὴν μὲ τὸ κεφαλοδέσμιον τὸ ὁποῖον ἐφόρει ὅτε ἐζωγραφήθη, ἐκάθισεν εἰς τὸν θρόνον τῶν μαρτύρων, ἐνῷ ὁ συζυγὸς τῆς ἐκράτει πλησίον τοῦ προσώπου τῆς τὴν εἰκόνα.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν παρετήρησε τὸ δικαστήριον ἰκανὴν ἀνομοιότητα· ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς λάθους, ὁ πρόεδρος διέταξε νὰ φέρωσι πλησίον τοῦ ἀμφοτέρω τὰ ἐξεταζόμενα (καὶ νῆος γέλως).

— Ἰδοὺ δύο ἐστιοκόροι, εἶπεν ὁ δικηγόρος τοῦ ἐναγομένου, μὲ καταμαυρισμένα φρέματα, τῶν ὁποίων τὸ πρόσωπον πρὸ πολλοῦ μένει ἀνιπτον. Ἐὰν βάλωμεν τὴν εἰκόνα ἀνωθεν τῆς κεφαλῆς των, πιθανόν νὰ εὗρωμεν μετὰ τῶν ὁμοιότητα (Καγχασμοί).

Ἡ Κ. Τένναν παρεπονέθη πικρῶς ὅτι ὁ ζωγράφος τὴν ἐζωγράφησε μὲ γένειον, καὶ διεμαρτύρετο δεικνύουσα τὸν πώγωνά τῆς, ἐνῷ τὸ ἀκροατήριον ἐκάγχαζεν, ὅτι ἡ φύσις δὲν ἔδωκεν αὐτῇ τοιοῦτο ὄφρον. Τὴν κατέπεισαν ὁμοῦ ἐπὶ τέλους ὅτι τὸ ἐπιτιθέμενον γένειον ἦτο σιὰ, ἀναγκαῖα εἰς πᾶσαν καλὴν ζωγραφίαν.

Μετὰ μακρὰν καὶ σύντονον ἐρευναν τὸ δικαστήριον ἀπεφάνθη ὅτι δὲν ὁμοιάζειν ἡ εἰκὼν τὸ πρωτότυπον.